

38 naturreservat och en nationalpark

i Västernorrlands län

Text och omslag

Torbjörn Engberg, Länsstyrelsen Västernorrland.

Grafisk form

Fryklunds

Kartor

Länsstyrelsen Västernorrlands län © Bakgrundskartor Lantmäteriet, dnr 106-2004/188.
Kartor som används är Fastighetskartan, Terrängkartan, Vägkartan och Översiktskartan.

Upplaga

2:a upplagan
8 000 ex.

Utgiven av

Länsstyrelsen Västernorrland, januari 2011.

Illustrationer

s 45 och s 53: Björn Cederberg (humlor), Anna Erlandsson/Naturriddarna (tvåblad, enkelbeckasin, vigg, myrspov), Alf Forsblom/Järvsbild (sandviol, finnögontrost, brudsporre, bläsand, glutt-snäppa), Jonas Lundin (blåsuga, slätterfibbla, kattfot, fältgentiana).

Foto

V-vänster, H-höger, Ö-över, U-under, M-mitten

Oskar Norrgrann s 6, 9V, 9M, 10, 17V, 31M, 35V, 41V, 43M, 47V, 47M, 51M, 67ÖV, 72, Torbjörn Engberg s 7V, 15V, 15H, 17M, 19M, 19H, 20, 26, 27V, 27M, 27H, 32, 33V, 33M, 33H, 42, 43V, 43H, 44, 46, 56, 57M, 58, 59V, 59M, 59H, 64, 67UH, 69U, 71UH, 76ÖH, 76UH, 82, 83H, 88, 91H, Länsstyrelsen s 7M, 25HM, 25UM, 75V, Frans Olofsson s 7H, 50, John Granbo s 8, 25ÖH, 40, 41M, 41H, 48, 49V, 49H, 54, 55V, 55M, 61V, 65Ö, 65U, 67UV, 68, 69Ö, 71ÖH, 81MH, 81UV, 86, 87V, Anna-Karin Östlund s 11V, 71UM, 90, 91V, 91M, Lars-Ola Norén s 11M, Lennart Vessberg s 11H, Owe Egon Grandics s 12, 13V, 13H, Marie-Louise Engberg s 14, Göran Nordin s 15M, Owe Källström s 16, 30, 31V, 34, 74, 75H, 89V, 89H, Kristina Höj-Larsen s 17H, Metria s 18, Milly Lundstedt s 19V, 29UV, 29UM, 81MM, 81UM, Jonas Salmonsson s 21V, 22, 23, 31H, 35H, 36, 37, 67ÖV, 71ÖV, 71UV, 76V, 78, 79Ö, 79U, 81ÖM, 81ÖH, 83V, 84, Per Sander s 21H, 57H, Åsa Hansson s 25ÖV, Kerstin Wörler s 25UV, Pernilla Hansson s 25UH, Daniel Flordal s 28, Annika Carlsson s 29UH, 49M, Jan Henriksson s 38, Sofia Lund s 39V, Andreas Wedman s 39H, Pekka Bader s 47H, 60, 73M, 73H, Sara Hallén s 51V, Kristin Lindström s 51H, Heimo Fürst s 52, Helena Paulsson s 57V, Andreas Garpebring s 61H, 75M, Andreas Karlberg s 62, 63V, 63M, Mia Bisther s 63H, Tomas Rydqvist s 67MV, Hans Wikman s 67 MH, Thomas Birkö s 73V, Johan Uebel s 81ÖV, 81UH, Bernt Ove Viklund s 85, Lotta Nygård s 87H

Tryck

GTC Print AB.

 I handen håller du nu en guide till 39 naturupplevelser utöver de vanliga. Här finns äventyr av alla de slag. Fridfulla, lättillgängliga, spännande, utmanande... En sak förenar dem – de är alla skyddade områden, 38 naturreservat och en nationalpark.

Vi som har tagit fram den här guideboken arbetar på avdelningen för miljö och natur på Länsstyrelsen Västernorrland. Vårt naturvårdsarbete går ut på att bevara länets natur- och kulturlandskap och den biologiska mångfalden. Det gör vi bland annat genom att bilda naturreservat. På så sätt kan vi spara en del av vårt gemensamma natur- och kulturarv åt kommande generationer. Vi ansvarar även för att sköta och förvalta naturreservaten och länets enda nationalpark, Skuleskogen.

Idag har vi nära 150 naturreservat i länet och varje år beslutar vi om en handfull nya. Att ett område är skyddat betyder inte att det är stängt för besökare. Snarare tvärtom. I många av naturreservaten är en viktig del av syftet med skyddet att tillgängligheten för allmänheten ska öka.

Varje naturreservat är unikt och har egna regler för att bevara naturvärden. Allemansrätten kan vara begränsad, men ibland också utökad. Syftet med reservatet avgör vad som gäller. Information om länets samtliga naturreservat hittar du på länsstyrelsens hemsida, www.lansstyrelsen.se/vasternorrland.

Packa ryggsäcken eller fikakorgen och ge dig ut på upptäcktsfärd i länets naturreservat! Vår förhoppning är att den här guideboken ska inspirera stora som små att hitta sitt eget äventyr!

Teckenförklaring

Naturresevat/ Nationalpark	Grillkåta	Kajplats/Taxibåt
Vandringsled/stig	Utsiktsplats	Vandrarhem
Skoterled	Uppställningsplats för husvagnar	Linbana
Skidspår	Dricksvatten	Raststuga
Brandfält	Utkikstorn	Matservering
Informationstavla	Vindskydd med eldstad	Bastu
Parkering	Skidspår	Vattenklosett
Handikappanpassat	Rastplats	Geologisk sevärdhet
Torrklosett	Rastplats med eldstad	Café
Badställe	Fiskevatten	Livsmedel
Gästhavn	Campingplats	Stuga med kamin

Innehåll

Område	Kommun	Sida
Brånsån	Härnösand	6
Smitingen	Härnösand	8
Västanåfallet	Härnösand	10
Högbonden	Kramfors	12
Högklinten	Kramfors	14
Icktjärnsberget	Kramfors	16
Norrfällsviken	Kramfors	18
Rotsidan	Kramfors	20
Skuleberget	Kramfors	22
Storön	Kramfors	26
Älgberget-Björnberget	Kramfors	28
Gideåbergsmyrarna	Sollefteå	30
Granvågsniporna	Sollefteå	32
Långvattnet	Sollefteå	34
Nipsippan i Nässjö By	Sollefteå	36
Oringsjö/Mo-Långsjön	Sollefteå	38
Brämön	Sundsvall	40
Gudmundstjärn	Sundsvall	42
Högänge	Sundsvall	44
Navarån	Sundsvall	46
Rigåsen	Sundsvall	48
Salen	Sundsvall	50
Stornäset	Sundsvall	52
Sundsjöåsen	Sundsvall	54
Indalsälvens delta	Timrå	56
Åstön	Timrå	58
Björntjärn	Ånge	60
Haverö strömmar	Ånge	62
Helvetesbrännan	Ånge	64
Jämtgaveln	Ånge	68
Balesudden	Örnsköldsvik	72
Kålhuvudet	Örnsköldsvik	74
Skallbergsgrottorna	Örnsköldsvik	76
Skuleskogen	Örnsköldsvik	78
Stockholmsgata	Örnsköldsvik	82
Trolltjärn	Örnsköldsvik	84
Trysunda	Örnsköldsvik	86
Vändåtberget	Örnsköldsvik	88
Västanåhöjden	Örnsköldsvik	90
Översiktskartor		92-101

Brånsån

Med sin stora förekomst av flodpärlmusslor, flodkräftor och en naturlig öringstam är Brånsån ett av våra mest skyddsvärda vattendrag.

Följer du stigen som utgår från parkeringen får du se naturreservatets finaste delar där ån strömmar fram genom gammal granskog. Knappt 300 meter nedströms når du en plats där flodpärlmusslan kan observeras. Livet i ån är beroende av en mycket hög vattenkvalitet. Med det i åtanke har vi arbetat för att inga grävda diken ska rinna direkt ut i ån. Ett antal mindre sedimentationsbassänger har anlagts som vi hoppas ska stoppa finmaterial och näringsämnen från jordbruksmarken och skogen som omger reservatet.

Vägbeskrivning

Reservatet ligger cirka 15 kilometer väster om Härnösand. Kommer du därifrån så åker du enklast till Stigsjö kyrka, fortsätter uppför backen efter kyrkan och svänger vänster i nästa korsning. Efter ytterligare nästan tre kilometer är du framme vid parkeringen vid ån.

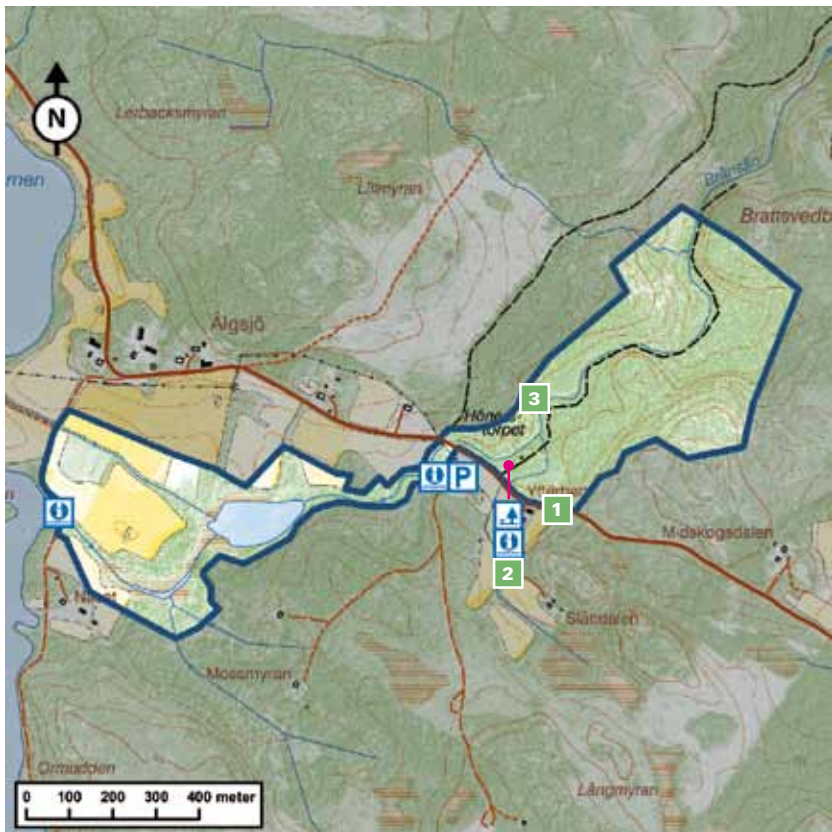
Naturreservatet bildades

2006

Areal [hektar]

48

För översiktskarta se sidoma 96-97.

Sevärdheter Brånsån

1

Här en av de fyra sedimentationsbassängerna. Tanken är att vatten, som via diken kommer från reservatets omgivelningar, ska bromsas upp och att finsediment och näringsämnen ska falla ner mot bassängens botten och hindras från att komma ut i ån.

2

I en fin glänta, bara några steg in från vägen, hittar du en rastplats med bänkbord i anslutning till ån. Här finns även en informationstavla som berättar mer om reservatet och dess invånare.

3

Lite längre ner längs stigen finns en markerad plats där du lätt kan komma ner till ån och titta på flodpärlmusslor. Musslorna på bilden kan vara så gamla som 100-150 år.

Smitingen

Många hävdar att Smitingen är Norrlands-kustens finaste havsbad. Här har du 300 meter strand med vit mjuk sand och en utsikt mot den rena horisonten, vackert inramad av badklippor och karga berg.

Om hösten, efter sommarveckornas besöksinvasion, är stranden öde och du kan ensam njuta av skummande vågor som har satts i rullning ute på Bottenhavet. Vintertid ligger viken stilla, ibland täckt av is som packas till vackra formationer. Naturreservatet erbjuder också spännande strövtåg. Gå ett varv runt Klubbsjön, eller upptäck grottor, jättegrytor och andra sällsamheter som havets krafter har slipat fram ur det fasta berget. Uppe från Klubberget räcker utsikten från Högbonden i norr till Brämön i söder.

Vägbeskrivning

Till Smitingen är det skyltat från E4 i centrala Härnösand. Ta vägen mot Specksta och Gånsvik. Strax innan Gånsvikshamn tar du av till höger mot Smitingens naturreservat.

Naturreservatet bildades

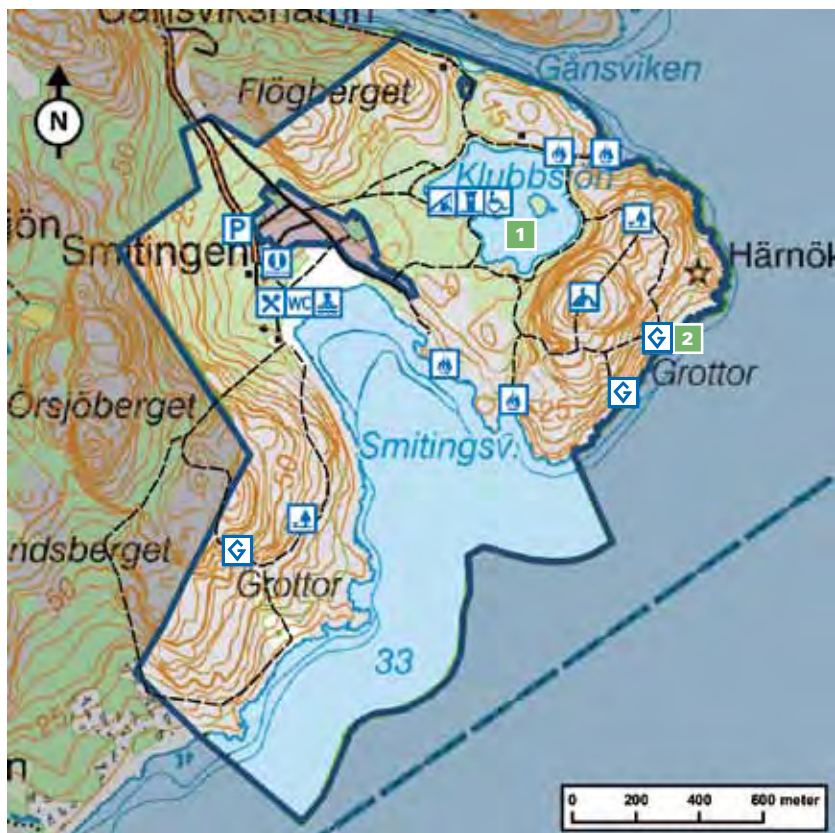
1988

Areal [hektar]

275

För översiktskarta se sidoma 96-97.

Sevärdheter Smitingen

Skulle det vara för kallt att bada i havet kan du gå upp till Klubbsjön där vattnet är några grader varmare. Här finns iordningställda rastplatser med eldstäder. Stigen till sjön är anpassad så att du tar dig fram med barnvagn eller rullstol.

Norr om viken tar dig "grottstigen" till några av Sveriges vackraste tunnelgrottor, väl värda ett besök även om det kräver viss ansträngning att nå dem. Utmed "geologistigen" som leder söderut finns också grottor. Här träffar du även på grytor och märkliga raukar med fantasieggande former. Den längre stigslingan tar dig ner mot strandklipporna, förbi orörda klapperfält.

* Västanåfallet

Genom det vackra Västanåfallet kastar sig Eksjöåns vatten utför Mjälladalens branta sluttningar. Den sammanlagda fallhöjden är över 90 meter. Vill du uppleva det när det är som mest spektakulärt ska du åka hit under vårens och försommarens högvatten.

En vältrampad stig leder dig upp utmed fallet. Den korsar ån vid forsnacken där vattnet stannar upp en aning innan den hissnande färden ner mot dalens botten. Omgivningarna präglas av den bruksmiljö som under slutet av 1700- och början på 1800-talet utnyttjade vattnets krafter för tillverkning av olika järnprodukter. I den gamla logen finns utställningar om traktens natur och kulturhistoria. Reservatet är också platsen för populära evenemang som flottarfesten och den årliga spelmansstämman.

Vägbeskrivning

Västanåfallets naturreservat är beläget i Viksjö längs väg 331 cirka tre och en halv mil väster om Härnösand och fem mil norr om Sundsvall. Skyltning mot reservatet finns från väg 331. Vägen fram till parkeringen plogas vintertid.

Naturreservatet bildades

1978

Areal [hektar]

7

För översiktskarta se sidorna 94-95.

Sevärdheter Västanåfallet

Utställningarna i logen håller öppet under sommarmånaderna samt efter överenskommelse under resten av året. Inträdet är gratis. Här finns även ett kafé. Mer information: www.vastanafallet.se.

För att underlätta flottningen byggdes i början av 1900-talet en järnränna förbi det branta fallet. Den nyttjades fram till mitten av 1950-talet och används nu ibland under *Flottarfesten* då man som förr låter stockar störta genom rännan.

På bilden syns den gamla smedjan som uppfördes på 1700-talet – den äldsta byggnaden från det gamla bruket som ännu står kvar. Träkonstruktionen till höger om smedjan är en rekonstruktion av den vattenränna som tidigare fanns här.

* Högbonden

En tur ut till Högbonden klipper banden till vardagens stress och civilisationens oväsen. Leta upp din egen klippa med vid utsikt över Bottenhavet och få en stunds vila omgiven av inget annat än vattnets brus, vindens sus och ursprunglig natur.

Är du på mer äventyrligt humör kan du ge dig ut på spännande upptäcktsfärder till öns branta klippstup, mäktiga raviner och grottor som havet har svarvat fram ur berget. Fyren på Högbonden tändes i oktober 1909 och är ostkustens högst belägna fyr med en lyshöjd 75 meter ovan havet. Bosättningen som fanns på ön bestod som mest av 21 personer. Under en period fanns till och med en skola. Efter att fyren hade automatiserats och ön legat öde i 25 år, öppnade här 1988 ett av Sveriges mest omtalade vandrarhem.

Vägbeskrivning

Att på egen hand ta sig med båt eller kajak till Höglosmen och Furan går bra. På Högbonden är dock landstigningsmöjligheterna små. Bra då att det finns turbåt! På sommaren går den ett par gånger om dagen från Bönhamn och Barsta, dit det är välskyttat från Nordingrå. Övriga tider måste båten förbokas.

Se www.hogbonden.se för mer information.

Naturresevatet bildades

1987

Areal [hektar]

335

För översiktskarta se sidoma 96-97.

Sevärdheter Högbonden

Högbondens vandrarhem har 28 bäddar och är öppet maj-oktober. Som gäst har du möjlighet att köpa måltider på ön. Under sommaren erbjuder caféet luncher och nybakat fikabröd. Mer information om öppettider, bokning m m hittar du på www.hogbonden.se.

Under vår och höst går båtturer mellan Barsta och Högbonden, en resa som tar cirka 15 minuter. Under sommarveckorna angör båten dessutom Bönhamn och då går också fler turer så att du kan besöka ön över en dag utan övernattnig.

3 I reservatet ingår också öarna Höglosmen och Furan. Ett tjugotal tomtningar, lämningar av enkla kojor, vittnar om att fiske och sälfångst har bedrivits härifrån, kanske ända sedan järnåldern. Tomtningarna utgörs av vallar av sten som är några meter i diameter. När de användes hade de någon typ av överbyggnad, eller så spände man bara upp ett segel som tak. På Höglosmen, vid Losmeviken, går det även att se rester av det fiskeläge med kapell som övergavs under 1700-talet. Dessutom syns diken från den tid fyrapersonalen på Högbonden odlade potatis här.

Högklinten

Högklintens naturreservat är en fin plats att se och uppleva världsarvet Höga Kusten på. Härifrån har du en milsvid utsikt, från Örnsköldsvik i norr ner mot Härnösand i söder.

Lättframkomliga berghällar i vacker nordingrå-granit inbjuder till egna upptäcktsfärder. Kanske till någon av de urbergsgrottor som finns i bergets nordbrant. När inlandsisen smälte bort för drygt 10 000 år sedan låg Högklinten helt under vatten. Samtidigt som landhöjningen har lyft berget till dagens 281 meter över havet, har slutningarna utsatts för havets bränningar. Om det vittnar de kalspolade hållmarkerna samt de praktfulla klapperfälten. Telemasten på toppen av Högklinten är 106 meter hög.

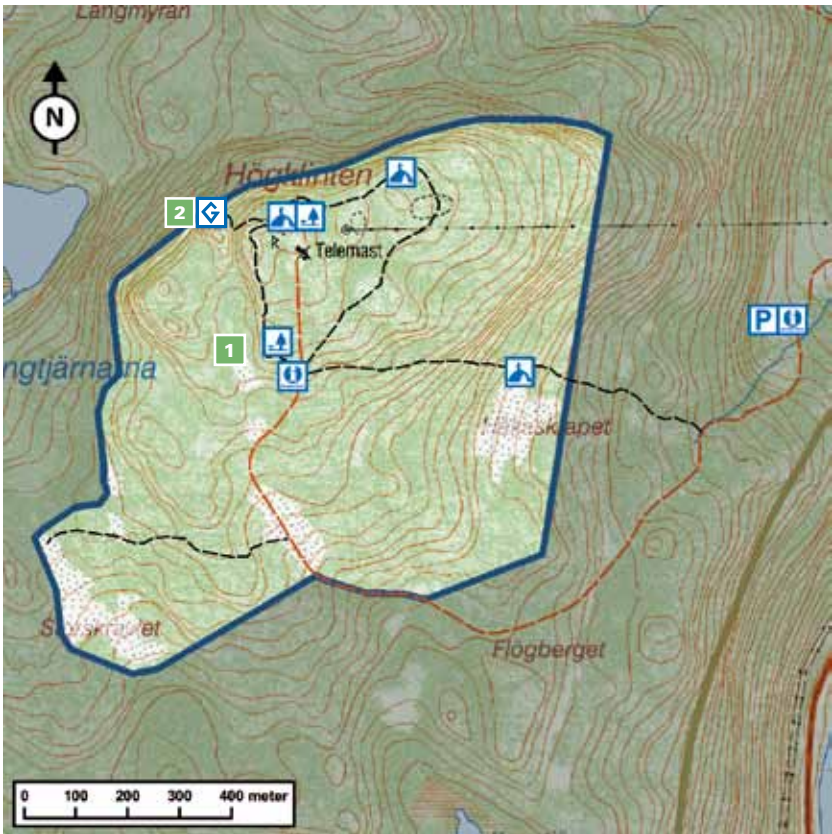
Vägbeskrivning

Högklintens naturreservat ligger väster om Mjällom, cirka 10 kilometer nordost om Nordingrå. Kommer du från Nordingråhället svänger du till vänster en knapp kilometer före affären och bensinmacken i centrala Mjällom. Cirka 400 meter in på den grusväg du nu kör på är det dags att svänga vänster igen. Efter ytterligare en halv kilometer når du ett sandtag som också fungerar som parkering.

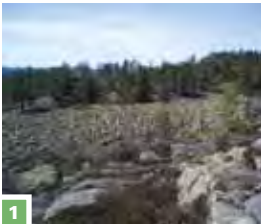
Naturreservatet bildades
2008

Areal [hektar]
79

För översiktskarta se sidoma 96-97.

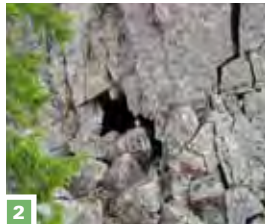

Sevärdheter Höglintan

1

Klapperfält Bilden visar vad som brukar betraktas som världens högst belägna klapperfält, knappt 260 meter över havet. Det formades för mer än 9 000 år av Yoldiahavet – ett tidigt stadium av Östersjön.

2

Draggrottan I bergets branta norrsluttning finns ett tiotal grottor. Den mest lättillgängliga av dessa är "Draggrottan" som syns på bilden. Du kommer dit via en stig från toppen av Höglintan.

På berget står krumma tallar som är flera hundra år. Kring år 1900 avverkades några av dessa rötbeständiga träd och såldes som slipers till Holland. De som finns kvar är viktiga livsmiljöer för bl a skalbaggar.

Icktjärnsberget

Inte mer än en medellång promenad väster om Kramfors centrum ligger Icktjärns naturreservat. Ett nästan tre kvadratkilometer stort område med gammal gran- och tallskog som klarat sig undan modernt skogsbruk.

Tack vare att skogarna är så pass orörda befolkas de idag av många växter och djur som har det svårt i det brukade skogslandskapet utanför reservatet. Icktjärnen är en populär fiskesjö som ligger vackert inramad av de omgivande bergens sluttningar. Från tjärnen leder en fin stig upp genom gammelskogen till Jättestabodarna som användes som fåbodställe in på 1930-talet. Vintertid kan du staka dig fram i skogen på Kramforsalliansens fina skidspår som passerar på Icktjärnens västra sida.

Vägbeskrivning

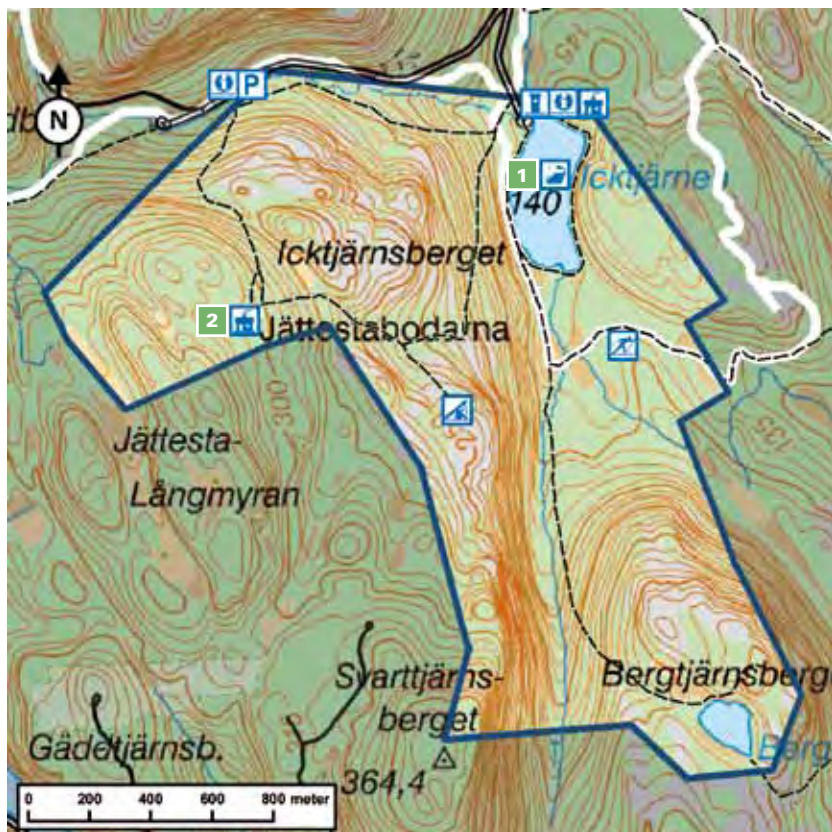
Till naturreservatet är det skyltat från väg 90, just söder om Kramfors centrum. Du kan antingen parkera vid Icktjärnen, eller så kör du ytterligare en kilometer västerut, varifrån en stig mot Jättestabodarna utgår. Vägen till Icktjärn plogas på vintern.

Naturreservatet bildades
2003

Areal [hektar]
287

För översiktskarta se sidoma 94-95.

Sevärdheter Icktjärnsberget

I Icktjärnen planteras det varje år ut fisk, framförallt regnbåge men även en del röding (se bilden ovan). Här finns brygga och toalett som handikappassats. För att få fiska i reservatet måste du köpa fiskekort, se www.fiske.vasternorrland.se för info.

Jättestabodarna är en fåbodavall dit Jättesta by förde sin boskap för bete under somrarna. Vid fåboden tillverkades smör, ost och mese av mjölken. Som mest lär fem kokhus ha funnits på vallen.

Kramforsalliansens skidspår, som passerar reservatet, utgår från Latbergets skidstadion. Finns det bara snö är spåren utmärkt preparerade för både skate och klassisk åkning.

* Norrfällsviken

Naturen i Norrfällsviken är karg och präglad av berg och sten. Men den bjuder också på Höga Kustens karakteristiska färgprakt med klippor i rosa nordingrågranit, havets och de fjärran bergens blå nyanser, mörkgröna barrträd och gulgröna kartlavar som bildar vackra mönster på klapperfälten.

Det har nu gått nära 5000 år sedan reservatets högst belägna delar bröt vattenytan. Sedan dess har landet höjts ytterligare 50 meter. Genom årtusendena har vågor slagit mot stränderna och svept med sig sand, grus och finare material. Kvar finns kalspolade hållmarker och de stora klapperfälten. Kan du tänka dig att avvika från lederna rekommenderas den fina vandringen på en halvmil utmed reservatets stränder.

Vägbeskrivning

Reservatet är beläget längst ut på Mjällomshalvön. Från Nordingrå följer du skyltningen till Norrfällsviken. Väl framme där kör du upp genom campingen för att nå parkeringen som finns markerad på kartan på nästa sida.

Naturreseptatet bildades

1969

Areal [hektar]

165

För översiktskarta se sidorna 96-97.

Sevärdheter Norrfällsviken

På bilden ser du rampen som erbjuder fin utsikt över naturreservatets största klapperfält Bådimalen. Det sträcker sig ända upp mot högsta punkten 50 meter över havet och växer fortfarande i söder.

Längst ner i söder, med fin utsikt mot Rävsn och Höggonden, ligger detta vindskydd med grillplats. Länsstyrelsen försöker se till att det finns ved, men vill du vara säker bör du ta med några klabbar själv. Alternativet är att leta drivved utmed stränderna.

Den rosa nordingrågraniten stelnade nere i jordskorpan för 1500 miljoner år sedan. 300 miljoner år senare trängde smält diabasmagma in i sprickor i graniten och bildade svarta diabasgångar som de på bilden. De är lätta att få syn på utmed stränderna.

* Rotsidan

Ett besök på Rotsidan är alltid en njutning. En klar vårdag som på bilden kan du få uppleva hur vågor, som tagit sats ända nerifrån Ålands hav, i skummande dån bryts mot klipporna. En demonstration av de krafter som allttjämt formar denna fantastiska plats.

Rotsidan är ett fyra kilometer långt kust-avsnitt känt framförallt för sina mjukt slipade berghällar i mörk diabas. Med sina nära 25 000 besökare om året är det ett av våra mest välbesökta naturreservat. De flesta kommer på sommaren, utrustade med picknickkorgar och badhanddukar, hitlockade av de solvarma klipporna och utsikten mot det öppna havet.

Vägbeskrivning

Rotsidans naturreservat ligger i yttre delen av Nordingrå i Høga Kusten. Från Nordingråvallen åker du lämpligen vägen över Häggvik och Kåsta. Efter byn Fällsvik är det skyltat in mot reservatets parkering. Såväl från Barsta kapell norr om reservatet, som från Fällvikshamn, går stigar till Rotsidan.

Naturreservatet bildades

1974

Areal [hektar]

112

För översiktskarta se sidoma 96-97.

Sevärdheter Rotsidan

Från parkeringen och ut på klipporna leder en stig som är framkomlig med barnvagn och rullstol. Handikappanpassad torrtoalett finns längs stigen. Det finns även en markerad stig som sträcker sig mellan Barsta och Fällsvikshamn. Utmed den finns ett antal fasta eldplatser där det är tillåtet att elda. I övrigt är eldning förbjuden eftersom berget spricker sönder av hettan.

Den cirka två decimeter höga strandtraven har sina enda svenska förekomster utmed Ångermanlandskusten. Den är en ganska vanlig växt i klippskrevorna på Rotsidan.

Skuleberget

”...jämte vägen ett gruveligt brant och högt berg, Skuleberget kallat, uti vilket var en krypta. Jag hade lust att gå dit, men folket sade det vara omöjligt; jag fick med stor möda ett par karlar med mig...vi klev upp för klipporna, kröp, hasade, drog oss fram...vi tog i en av buskarna...vilken om hon fallerat...hade varit slutet på våra liv.”

Så beskrev den 25 årige Carl von Linné 1732 sin dramatiska klättring upp till Kungsgrottan på Skuleberget. Idag är stigen fortfarande en spännande upplevelse, men försedd med räcken och förhoppningsvis inte fullt lika skräckinjagande.

Fortsätter du stigen mot toppen och ner via bergets norra ände passerar du några

fantastiska utsiktspunkter där du kan blicka ut över kustbandet och bergets skarpa profil. Vill du ha något mer utmanande tar du på dig en klättersle och säkrar in dig i någon av lederna som för dig rakt upp för den mer än 100 meter höga bergväggen. Under sommaren och vintern finns det mer bekväma alternativet att ta linbanan upp till serveringen och utsikterna på toppen.

Vid foten av Skuleberget ligger naturum Höga Kusten, ett bra ställe att starta dina utforskningar av världsarvet som inrättades år 2000. Här finns information om den landhöjning som var motivet bakom världsarvsutnämningen och tips på andra utflyktsmål i området.

Vägbeskrivning

Skuleberget och naturum Høga Kusten ligger vid E4 strax norr om Docksta. Kommer du från norr ser du den branta bergsprofilen strax efter att du passerat över kommungränsen mellan Örnsköldsvik och Kramfors. Infartsvägen är tydligt skyltad och plogas vintertid.

Naturreservatet bildades

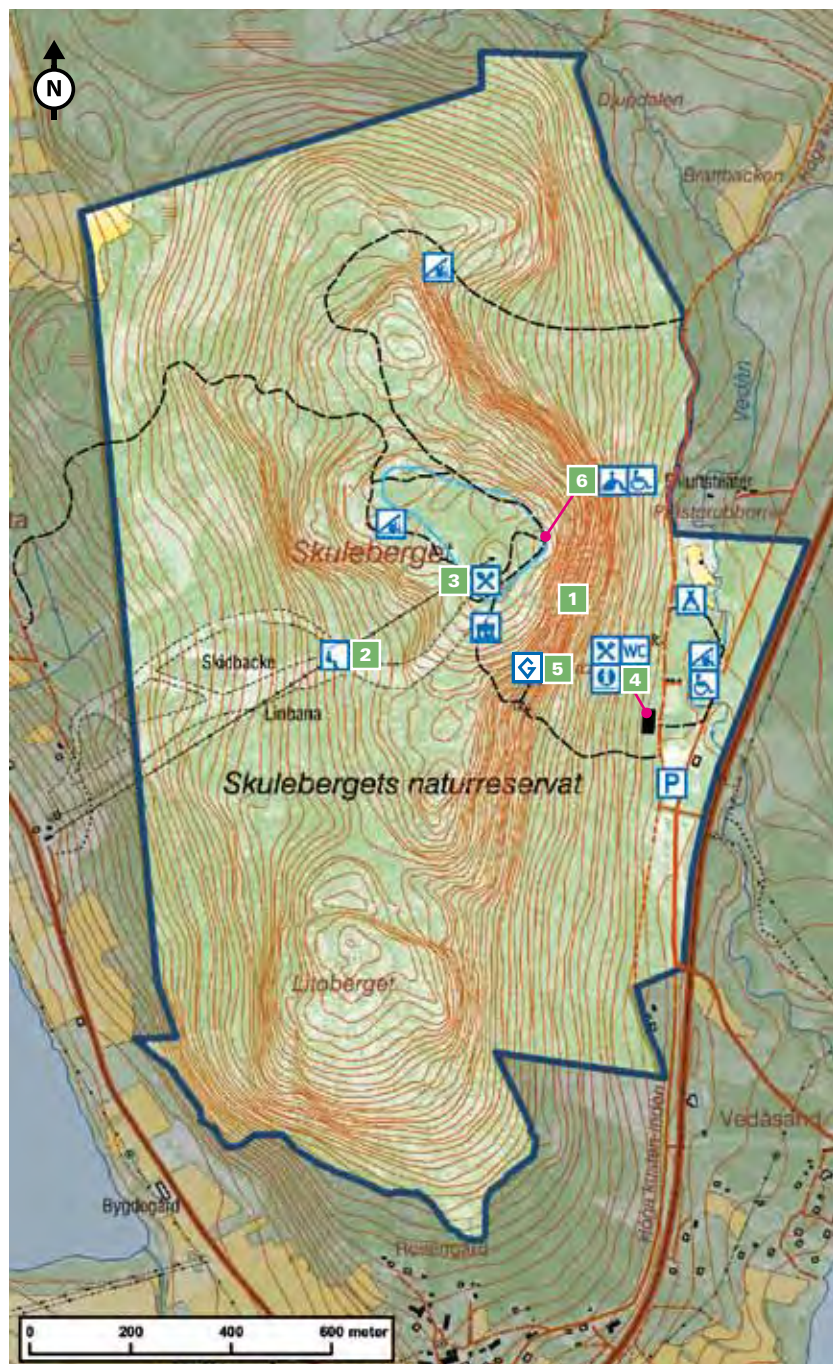
1969

Areal [hektar]

226

För översiktskarta se sidorna 96-97.

Sevärdheter Skuleberget

1

Att klättra uppför Skulebergets mäktiga ostvägg är en fantastisk upplevelse. Här finns tre "Via ferrata"-leder, i olika svårighetsgrader, där du klättrar tryggt fastsäckrad i en stålväjer. Mer information hittar du på www.highcoastcenter.se

2

3

Linbanan är i drift på vintern när skidbacken är öppen, samt under sommaren. Toppstugans servering är vanligen öppen när linbanan är igång.

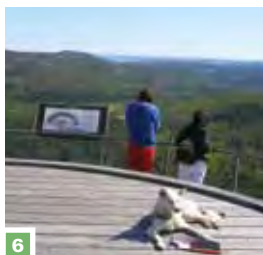
4

Naturum Höga Kusten invigdes sommaren 2007. Här kan du ta del av en färgglad och lite okonventionell utställning som berättar om naturen och människans historia i världsarvet. Upptäck utställningen själv eller delta i en rundtur med en kunnig guide. Här finns också en servering. Inträdet är gratis för alla. Information om öppettider och aktuella utställningar finns på www.naturumhogakusten.se.

5

En vältrampad stig leder dig till Kungsgrottan, som Linné alltså besökte 1732. Namnet syftar på Karl XI som 1694 försökte ta sig dit, men stegen som skulle underlätta klättringen ansågs för dålig. "No höll stegen, men karra va radd" menade traktens bönder. Andra kallar den Rövargrottan, efter de rövare som sägs ha gjort trakten osäker på 1600-talet. Vandringen till grottan är krävande – använd bra skor!

6

Efter att inlandsisen dragit sig tillbaka för cirka 10 000 år sedan var landet så nedpressat att bara toppen av Skuleberget stack upp som en liten ö ovan havsytan. Sedan dess har landhöjningen lyft berget 286 meter, mer landhöjning än någon annanstans i världen. Den högsta kustlinjen (HK) är idag synlig knappt 10 meter lägre än toppen av berget (streckad blå linje på kartan). Just på HK finns utsiktsplattformen som syns på bilden.

Storön

Tar du dig ut till Storön får du uppleva ett av våra finaste naturreservat med såväl dramatisk natur som intressant kulturhistoria. Öns sydspets, som också utgör Höga Kustens södra utpost, är ett 40 meter högt landmärke bestående av branta, terrasserade klippor i grå diabas och roströd sandsten.

Under flera hundra år var hamnen på östsidan av ön ett viktigt fiskeläge. Landhöjningen gjorde dock passagen in till hamnen allt grundare. Årligen tvingades alla fiskare samlas för att rensa det så kallade hamnhålet på sten. Någon gång under 1870-talet fick man slutligen se den ojämna kampen förlorad. Det som tidigare var en havsvik och utmärkt hamn skyddad från vädrets makter, är idag en idyllisk stilla sjö, avsnörd från havet.

Vägbeskrivning

Storön ligger utanför Norakusten norr om Hemsön. Hörsångs camping erbjuder båttransport ut till ön (se nästa sida). Sväng av E4 vid Gräta trafikplats. På vägen mot Lövvik, cirka en mil efter Nora kyrka, når du Hörsång. Kommer du till Storön med egen båt är du välkommen att angöra vid kajen, så länge du inte hamnar i vägen för turbåten.

Naturreservatet bildades
1970

Areal [hektar]
303

För översiktskarta se sidorna 96-97.

Sevärdheter Storön

Det krävs inte att du har egen båt för att ta dig till naturreservatet. Hörsångs camping, belägen längst in i Grönsviksfjärden, erbjuder båttransport ut till ön. För mer information: www.nik-horsang.com

Vid sjöns norra ände, 1,5 km promenad från båtbyggnan, ligger en raststuga öppen för reservatets besökare. Den är utrustad med två bäddar och en kamin.

På bilden ser du platsen där hamnhålet tidigare låg. Idag är det svårt att förstå att det för bara 150 år sedan gick att passera här med båt in till Gammhamnen.

Älgberget-Björnberget

En utflykt till Älgberget-Björnbergets naturreservat rekommenderar vi till dig som uppskattar den sanna gammelskogen och som samtidigt inte räds en fysisk utmaning.

Kämpar du dig upp på Björnberget belönas du med en tjuvig utsikt över Mjällådalens sträckning söderut. En klar dag ser du flygplanen starta och landa på Midlanda nere vid Indalsälvens havsdelta. Det första du möter när du kommer in i reservatet från parkeringen är Västeråsens gamla bosättning. Idag finns stenmurar, husgrunder och gamla åkrar som minner om de människor som bodde där fram till slutet av 1930-talet. Vid Västeråsen har vi placerat en fin raststuga med möjlighet till övernattnig.

Vägbeskrivning

Från Kramfors åker du västerut på väg 772. Efter en dryg mil når du byn Mjövattnet och svänger strax därefter till höger på den grusväg som leder mot Habborn. Efter cirka nio kilometer på denna väg tar du av till höger in mot parkeringen vid Västeråsen.

Du kan också åka söderifrån via Viksjö till Habborn. Håll där vänster och fortsätt tre kilometer till avtaget mot parkeringen.

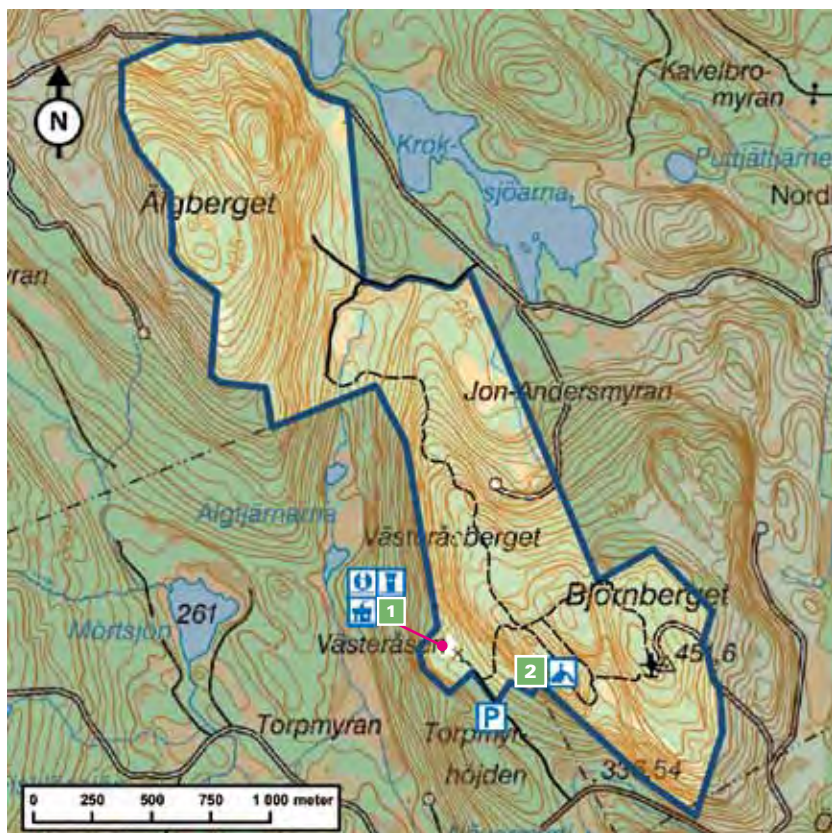
Naturreservatet bildades

2004

Areal [hektar]

267

För översiktskarta se sidorna 94-95.

Sevärdheter Älgberget-Björnberget

Stugan vid Västeråsen ligger en halv kilometer från parkeringen. Här går det fint att gå in och fika eller övernatta. Stugan har fyra bäddar och en vedkamin. I en pärm har vi satt samman lite information om Västeråsens historia.

Ett stigsystem förbinder Västeråsen med Björnberget och norrut mot Älgberget. Terrängen är ganska krävande. På kartan finns den kanske bästa utsiktspunkten markerad, belägen på den södra utlöparen av vad som på vissa kartor kallas Västeråsberget.

Vid Västeråsen finns en artrik, lågväxt ängsvegetation. Med lite tur hittar du här topplåsbärken, som syns på bilden – en sällsynt växt som vanligen är knappt en decimeter hög. För att bevara ängsfloran slås gräset och räfsas bort varje sensommar.

Gideåbergsmyrarna

Hit ska du åka om du är intresserad av, eller vill lära dig mer om vilt växande orkidéer.

Kommer du till Gideåbergsmyrarna i slutet på maj kan du ha turen att få se den exklusiva och utsökt vackra nornan. Några veckor senare blommar guckuskon, vår mest kända och iögonfallande orkidé som snarare ser ut att höra hemma i tropikerna än i ett kärr i nordvästra Ångermanland. Den viktigaste förklaringen till de höga botaniska värdena är den morän, alltså osorterade blandning av stenar, grus, sand och finare material, som inlandsisen förde hit från Jämtland för mer än 10 000 år sedan. Denna jämtlandsmorän är mycket kalkrik och skapar perfekta jordar för kalkälskande blommor.

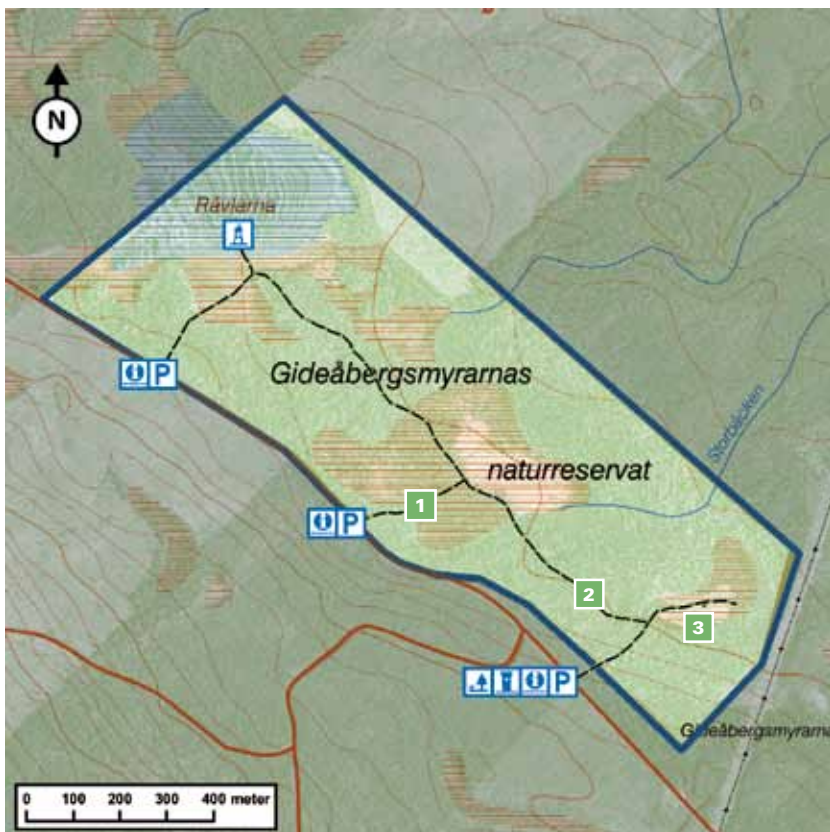
Vägbeskrivning

Från väg 331 mellan Sollefteå och Ramsele kan du åka över Faxälven endera i Årtrik (vägvisare mot Holmsta) eller i Edsele. Den första vägvisaren med naturreservatets namn finns i byn Meåstrand utmed landsvägen nedströms Edsele samhälle. Därefter följer du vägvisningen till dess du träffar på en stor tavla med information om reservatet.

Naturreservatet bildades
1968

Areal [hektar]
86

För översiktskarta se sidoma 98-99.

Sevärdheter Gideåbergsmyrarna

Guckuskon saknar nektar, men lyckas ändå locka till sig insekter. När de landat halkar de ner i den djupa läppen som är fiffigt konstruerad med en glatt insida. Det tar en stund innan djuret lyckas ta sig ut. Då utan belöning men full med pollen.

Norman Den decimeterhøga spåda norman är en utpräglad nordlig orkidé som förekommer sällsynt från norra Hälsingland upp till Norrbotten. I reservatet hittar du den i gransumpskogen mellan Småmyrarna och Mellanmyren.

Slätter På Mellanmyren bedriver vi slätter ungefär vartannat år för att hålla myren öppen. På så sätt gynnar vi orkidéer som skogsnycklar, sumpnycklar, brudsporre och tvåblad.

Granvågsniporna

De tre kullarna Borgen, Svalnipan och Rödskäggnipan står som vaktposter vid Faxälvens inflöde i Ångermanälven.

Under årtusendena efter inlandsisens avsmältning har de båda älvarna skulpterat fram kullarna med deras branta nipor. Uppifrån nipkrönen har du storslagen utsikt över omgivande niplandskap i ett av Ådalens vackraste partier. Nere vid den stilla flytande älven står en av de gamla fiskarstugorna öppen för dig. Där finns också en fin rastplats där du är välkommen att elda. Stigarna utmed vattnet är breda och lättframkomliga även om du har barnvagn eller rullstol. Området runt stugorna och kulturmarkerna i söder håller vi öppna med hjälp av slätter och betesdjur.

Vägbeskrivning

Reservatet ligger sex kilometer norr om Sollefteå. Åk först väg 87 mot Långsele. Strax efter infarten till sjukhuset tar du vägen mot Skärvsta där du sedan svänger av på en mindre väg mot Granvåg och Österåsen. En skylt visar in mot reservatet just före Faxälven. Vägen plogas vintertid. Visa hänsyn till de privata tomter som finns i anslutning till reservatet.

Naturresevatet bildades
1975

Areal [hektar]
32

För översiktskarta se sidoma 98-99.

Sevärdheter Granvågsniporna

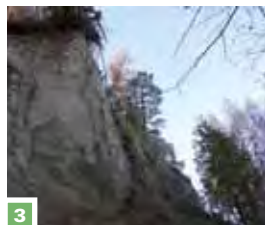
1

Utsikt norrut från Svalnipan.

2

Not Bönderna i Västergranvåg har fiskat med not i strömmarna utanför det nuvarande reservatet sedan drottning Kristinas tid. De timrade stugorna användes för övernattning och förvaring av lax och not. En av dem står idag öppen för reservatsbesökare.

3

Nipor De höga niporna, formade av älvarna, består av sand och finare mo, mjåla och lera, som vid inlandsisens avsmältning avsattes i vad som då var en havsvik. Materialet är känsligt för erosion och rasbenäget.

* Långvattnet

Den vackra och säregna naturen med lättgångna, tallbevuxna åsar och moar, samt de goda fiskemöjligheterna i ett trettiotal sjöar och tjärnar, gör Långvattnets naturreservat till ett friluftsområde av högsta klass.

Och det landskap som är så tilltalande för oss besökare, har även höga geovetenskapliga värden. Här finns tydliga formationer som avslöjar processer som var verksamma när den senaste inlandsisen smälte bort. Skogarna har formats av bränder och avverkningar och skogsbruk är tillåtet i reservatet. Området är lättillgängligt och utmed de välmarkerade lederna finner du informationstavlor och flera vindskydd. Det finns också tre uppställningsplatser för husvagnar och en raststuga söder om Botjärnen.

Vägbeskrivning

Långvattnets naturreservat är beläget på ömse sidor av väg 346 mellan Junsele och Backe, drygt en mil väster om Junsele. Den gamla landsvägen genom reservatet plogas vintertid.

Naturreservatet bildades

1974

Areal [hektar]

1 020

För översiktskarta se sidoma 98-99.

Sevärdheter Långvattnet

I de flesta av reservatets sjöar är fiske tillåtet efter köp av fiskekort. Här finns goda chanser att fånga öring och röding, både sommar och vinter.

För mer information gå in på hemsidan www.fiske.vasternorrland.se

Landskapet fick sitt speciella utseende vid tiden för den senaste inlandsisens avsmältning för cirka 9000 år sedan. Reservatets östra halva var då en vik i Ancylussjön – en föregångare till Östersjön. En älv med smältvatten från isen mynnade i viken och bildade ett sanddelta. Stora isblock låg inbäddade i sanden och när de sedan smälte bildades så kallade dödisgröpar, som idag är vattenfyllda tjärnar. Grövre material som älven förde med sig byggde upp den grusås som vägen mellan Junsele och Backe är byggd på.

✿ Nipsippan i Nässjö by

Det här är ett av våra allra minsta naturreservat, men det är också ett av de mest exklusiva. Här växer nämligen den mycket sällsynta nipsippan, som har sina enda svenska förekomster i Ramsele och på Gotland.

Nipsippan trivs på torra solöppna marker och blommor redan i maj. Plantorna kan bli mycket gamla och 100-åriga exemplar är inte ovanliga.

Den har minskat starkt i Sverige – en följd av att dess växtplatser växer igen och inte som förr hålls öppna genom slåtter och bete. Dessutom är fröna ganska stora och tunga och beroende av att åka snålskjuts på något djur för att ta sig längre sträckor. Under

de senaste decennierna har vi inget exempel på att nipsippan skulle ha lyckats etablera sig på en ny plats.

Vi har gjort vissa mindre försök med bränning och markberedning för att få bort vegetation och skapa gynnsammare växtförhållanden. Försök som har varit ganska lyckade.

I naturreservatet hittar du nipsippan dels inom den friliggande delen i nordväst och dels på den ganska steniga ängsmarken i sydsluttningen nedanför gårdsbebyggelsen. Den rikaste förekomsten är dock mot vägen i direkt anslutning till parkeringen. Där etablerade den sig, typiskt nog, efter grävarbeten när en kabel skulle läggas i jorden.

Vägbeskrivning

Området ligger lättillgängligt i Nässjö by väster om Ramsele. Ta väg 345 mot Strömsund och sväng av på en mindre väg som går genom Nässjö by. En mindre parkeringsficka finns vid telestationen.

Naturresevatet bildades

1998

Areal [hektar]

1,5

För översiktskarta se sidorna 98-99.

Oringsjö/Mo-Långsjön

Här kan du bekanta dig med två naturreservat som rymmer några av länets mest skyddsvärda skogar. Här finns också Mobodarna, ett fåbodställe som användes från tidigt 1800-tal fram till 1940-talet. Stugorna ägs idag av staten och står öppna för dig som besöker området.

Utgår du från den norra parkeringen och går stigen söderut, in i Mo-Långsjöns naturreservat, möter du efter några hundra meter brandpräglad tallskog där flera hundra år gamla tallar härskar. Går du istället norrut till Oringsjö naturreservat får du uppleva en riktig granurskog med uppåt trehundraåriga granar. Här trivs mossor, lavar, svampar och insekter som älskar skugga, murknande stammar och långsamma förändringar i miljön.

Vägbeskrivning

Oringsjö och Mo-Långsjöns naturreservat når du lättast genom att i Näsåker ta vägen norrut mot Grundtjärn och Örnsköldsvik. I Jansjö finns en vägschild mot reservatet: Oringsjö naturreservat 9 km. Med en kilometer kvar följer du skyltningen in på en mindre skogsbilväg till höger.

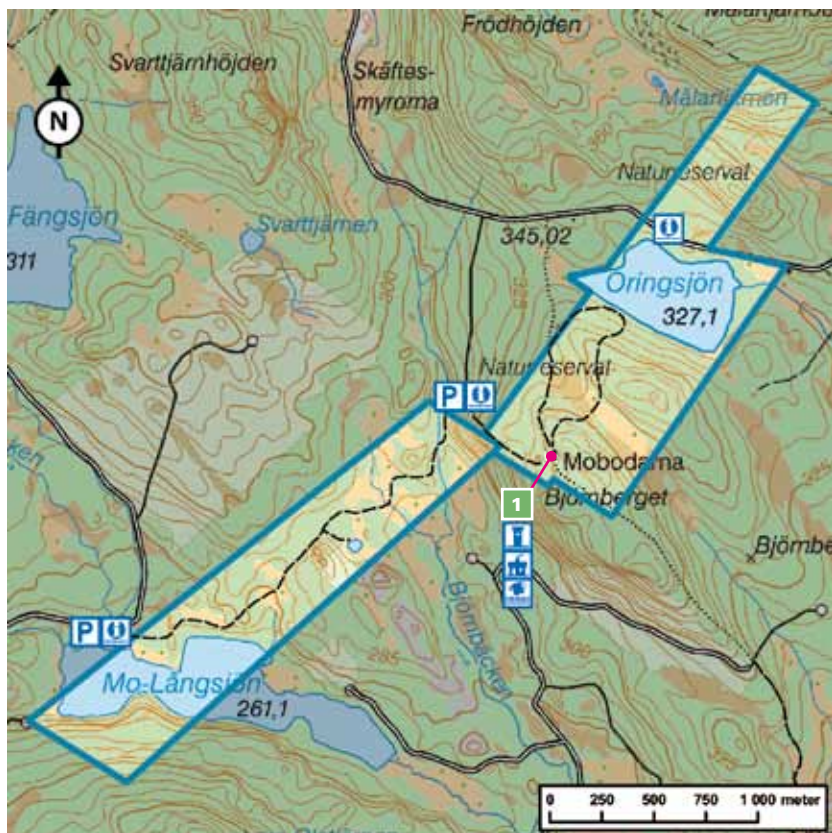
Naturreservaten bildades

1985 Oringsjö, 2010 inkluderades Mobodarna
2007 Mo-Långsjön

Areal [hektar]

129 Oringsjö
112 Mo-Långsjön

För översiktskarta se sidorna 98-99.

Sevärdheter Oringsjö/Mo-Långsjön

Av de ursprungligen fyra fäbodstugorna återstår idag två som i början av 1990-talet återuppfördes respektive restaurerades. Den västra står öppen som raststuga med övernattningsmöjligheter. Där finns kamin och två bäddar. En kalkkälla finns intill fäbodvallen och här står också den stora Oringsjötallen. På vallen finns även två mjölkbodar och ett fähus. I anslutning till Mobodarna är målet att vi ska restaurera den öppna betade miljön som fanns här när fäboden var i drift. Under 2010 avverkades gran och stängsel sattes upp. 2011 har vi förhoppningsvis åter djur i området.

Den större barkplattbaggen hör till våra mest kräsna småkryp. Endast de finaste gransumpskogarna duger åt denna 15 millimeter långa skalbagge. Den är känd från ett 15-tal platser i Sverige och den största förekomsten finns här i Oringsjö.

Brämön

”Brämön nordost tolv meter per sekund. Under natten vridande mot nord. Tilltagande.” Genom radions sjöväderrapporter är Brämön en plats som många hört talas om.

Färre känner till att den mer än 10 kvadratkilometer stora ön sedan 2004 är ett naturreservat. Den branta nordvästsidan mot Brämösundet ger ön en karaktäristisk profil. Utsidan är flackare med många kilometer orörd klippkust. I söder finns fina sandstränder. Naturen präglas av karga hållmarker med väderbitna tallar. Som kontrast finns också fuktigare dalstråk och mindre myrar med en unik flora. Inte mindre än 16 olika sorters orkidéer har påträffats.

Vägbeskrivning

Till Brämön tar du dig enklast med båt från Lörudden i södra Njurunda, knappt fyra mil söder om Sundsvall. Båttransport måste du ordna på egen hand. Vid Sanna finns en relativt skyddad sandstrand där du kan landa.

Naturreservatet bildades

2004

Areal [hektar]

1 556

För översiktskarta se sidoma 94-95.

Sevärdheter Brämön

1

Skogsknipproten Kalkrikt material som inlandsisen har flyttat hit från havsbotten nord-ost om ön har skapat förutsättningar för kalkälskande växter. Skogsknipproten på bilden är en av dessa. En ganska sällsynt, ca 4 dm hög, orkidé som blommar i juli-augusti.

2

Sanna och Norrhamn Utanför naturreservatet ligger Sanna och Norrhamn som har varit centrum i öns flerhundraåriga historia som fiskeläge, lotsstation och fyrplats.

Du är välkommen att tälta på ön, med den begränsningen att tältning mellan den 1/2 och 31/8 måste ske inom det område som är rödstreckat på kartan. Eldning sommartid är tillåten vid de iordningställda eldplatserna.

* Gudmundstjärn

För oss moderna människor som vant oss vid mat, kläder och prylar importerade från jordens alla hörn, kan det vara tankeväckande att stå vid Gudmundstjärn och inse att man på denna vackra men lilla plätt kunde producera nästan allt som behövdes för att överleva. Ja, kanske till och med för att leva gott.

Fem generationer i rakt nedstigande led bodde här från sent 1700-tal och ända in på 1940-talet. Gården brukades på traditionellt vis med häst, kor och får, slätter och kornskörd. Bland Gudmundstjärns 20-tal välbevarade byggnader finns bland annat såg, kvarn, bagarstuga och smedja. Sommartid håller en servering öppet och det finns möjlighet till guidning.

Vägbeskrivning

Reservatet ligger nordväst om Bjässjön i Indal.

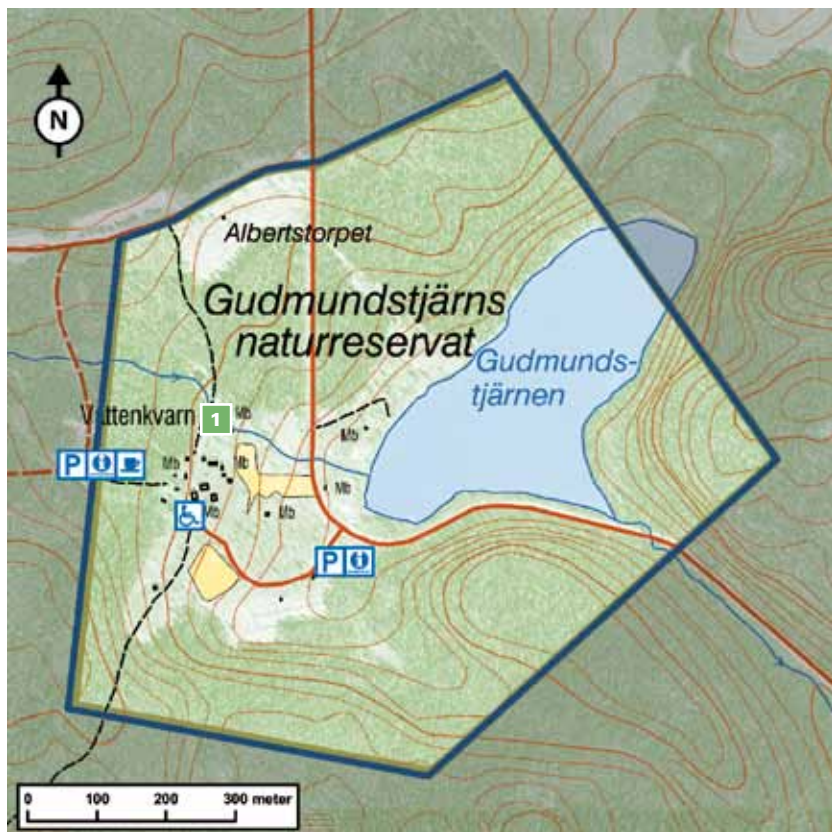
Från Sundsvall tar du väg 86 mot Indal.

Från Indal finns det skyltar som visar vägen fram till Gudmundstjärn.

Naturreservatet bildades
1983

Areal [hektar]
71

För översiktskarta se sidorna 94-95.

Sevärdheter Gudmundstjärn

Såghuset, som byggdes på 1860-talet inrymde också en kvarn, ett tröskeverk och en vadmalsstamp. Allt med vattenkraften från bäcken som enda energikälla.

Ängs- och hagmarkema sköts än idag med slåtter och bete för att bevara det vackra landskapet och den typiska ängsfloran med arter som slåtterfibbla, ormröt och norrlandsviol. På bilden syns den mer sällsynta fältgentianan.

Information om aktiviteter i reservatet hittar du på hemsidan www.gudmundstjarn.se. Även utan guide finns mycket information att ta del av på alla de informationstavlor som finns utplacerade.

* Högänge

Det här är en av våra största och mest välbekvarade ängar. En sällsynt rest av en i länet tidigare mycket vanlig naturtyp. Ett besök i Högänge en solig dag i juni-juli rekommenderas varmt för alla som har någon sorts intresse för blommor.

Jämför vi med början av 1800-talet, återstår idag bara någon promille av ängsmarkerna i Sverige. Naturresevatets rika flora har formats av flera hundra år av slåtter och bete. För att bibehålla de biologiska och kulturella värdena brukar vi resevatet traditionellt med slåtter i slutet av juli och efterbete under hösten. På nästa sida ser du exempel på några av de växter som du kan hitta på ängen. Flera av dem hör till rariteterna men de flesta är ändå lätta att känna igen. Dessutom en miniguide till de vanligaste humlorna.

Vägbeskrivning

Högänge naturresevatet ligger cirka 19 km väster om Matfors, intill väg 305 mellan Stöde och Hassela.

Från Sundsvall åker du E14 till Matfors och därefter Rännövägen till Vigge. Där svänger du höger i korsningen in på väg 305 och fortsätter ytterligare 500 meter innan du når resevatet, som är beläget i en sydvästsluttning på Viggesejös östra sida.

Naturresevatet bildades
1999

Areal [hektar]
2,3

För översiktskarta se sidorna 94-95.

Tvåblad Ca 40 cm hög
sällsynt orkidé som
blommar i juni-juli.

Slätterfibbla Ca 40
cm hög växt med
blomning i juli.

Sandviol Ca 5 cm.
Sällsynt växt som
blommar i maj-juni.

Blåsuga Ca 10 cm
hög. Blommar i maj-
juni.

Finnögontröst Ca 20
cm starkt hotad växt
som blommar i augusti.

Kattfot Ca 10 cm hög.
Blommar mest i juni.
Har minskat mycket.

Fältgentiana 5-20 cm
hög sällsynt växt som
blommar i juli.

Brudsporre 20-30 cm
hög orkidé som blom-
mar i juni-juli.

Humlorna hör till ängsmarkens viktigaste pollinatörer – spridare av pollen mellan blommor. Bandningen gör dem lätta att känna igen. Här de sju vanligaste arterna.

Blåklöckshumla Hushumla Ljus jordhumla Stenhumla Trädgårdshumla Åkerhumla Ängshumla

* Navarån

Navaråns grönskimrande vatten är helt klart. Att titta ner och se hur det rinner över ljusa botten är nästan som att se ner i ett akvarium.

Ån hyser ett av Sveriges mest skyddsvärda bestånd av den hotade och fridlysta flodpärlmusslan. En art som ställer stora krav på sin livsmiljö och som därmed utgör ett kvitto på åns höga vattenkvalitet. Efter en kort promenad från parkeringen når du ett trädäck utmed ena strandkanten. Det är ett fint ställe att sitta och fika och kika på ån. Därifrån ser du några hundra flodpärlmusslor delvis nedgrävda i botten. Vid vår senaste räkning av förekomsten i hela Navarån 2006 påträffade vi fler än 200 000 musslor.

Vägbeskrivning

Området kan nås från norra delen av vägen mellan Stöde och Holm (ca tre mil norr om Stöde), där ådelen av reservatet återfinns strax öster om vägen.

Du kan också åka vägen från Kovland mot Holm och vid Holmsjöns södra ände svänga vänster. Efter cirka tre kilometer svänger du vänster igen och fortsätter ytterligare en och en halv kilometer.

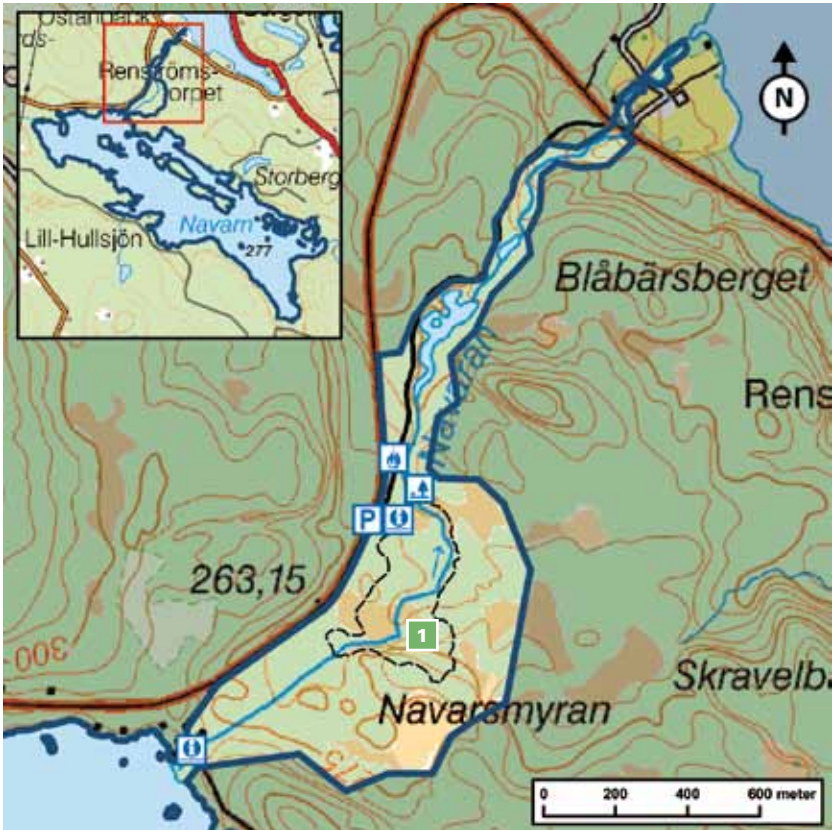
Naturreseptatet bildades

2008

Areal [hektar]

1 087

För översiktskarta se sidorna 94-95.

Sevärdheter Navarån

På bilden en öring, den vanligaste fiskarten i ån. Den är en förutsättning för flodpärlmusslans fortlevnad. I utvecklingen mot färdig mussla har flodpärlmusslan ett larvstadium då den under något år parasiterar på öringens gälar.

Bävem är en annan av Navaråns invånare. Den utgör med sina dammkonstruktioner ett mycket viktigt ekologiskt inslag i nästan alla våra musselförande vattendrag.

Åns övre delar omges av gammelskog med tallar som är över 350 år gamla. De äldsta musslorna i ån är mer än 200 år. Flodpärlmusslan är Sveriges mest långlivade djurart.

* Rigåsen

Det känns en smula andäktigt att stå uppe på Rigåsen och inse att det är människors slit som har skapat denna vackra och rofyllda glänta, högt och avlägset belägen. Naturreservatet är ett fint utflyktsmål med spår av det liv som en gång levdes här.

Någon gång på 1700-talet etablerades nybygget och det mödosamma arbetet med att öppna upp och ersätta skog med åker och äng inleddes. Marken försörjde två familjer och 1941 flyttade de sista bofasta härifrån. Flera av byggnaderna finns ännu kvar, omgivna av syrener och andra växter som de boende planterade någon gång för länge sedan. Kvar finns också den rika ängsmarksfloran. För att inte den ska försvinna ser vi till att lägdorna och ängsmarken slås varje år.

Vägbeskrivning

Från Stavreviken åker du via Ljustorp och Lagfors. Norr om Lagfors finns vägvisare till reservatet. De sista milen åker du på skogsbilvägar. Från parkeringen har du en fin promenad på en halv kilometer innan du når Rigåsen.

Naturreservatet bildades

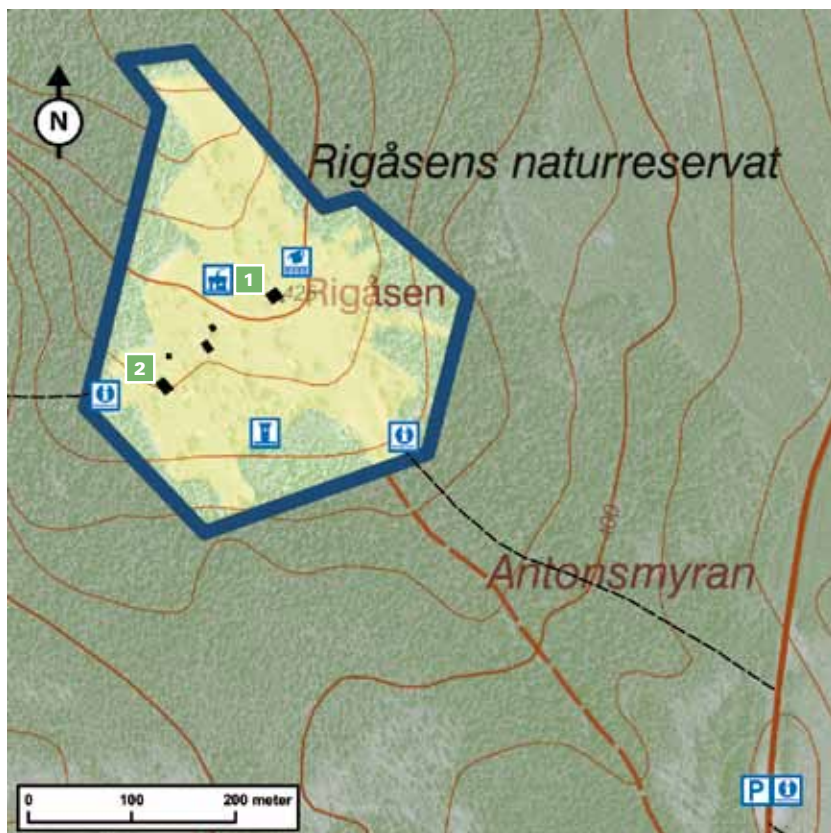
1982

Areal [hektar]

10

För översiktskarta se sidorna 94-95.

Sevärdheter Rigåsen

1

Den gamla bagarstugan tjänar idag som raststuga, ett ställe att komma undan regnet eller kanske övernatta. Här finns fyra bäddar och en kamin. Vill du fördjupa dig i Rigåsens historia har vi samlat en del material i en pärm i stugan.

Kattfot är en lågväxt ört som kan bli upp till två dm hög och som blommar maj-juli. Den förekommer på ganska näringsfattiga ängsmarker som de på Rigåsen. Kattfoten har minskat kraftigt sett till hela Sverige, på grund av igenväxning av tidigare hävdade marker.

2

Den gulgröna varglaven har blivit mycket sällsynt. Gamla torrakor av tall är den naturliga växtplatsen, men även byggnader av obehandlat trä kan tjäna som underlag. Här växer den på fasaden på boningshuset. I äldre tider användes den som vagggift.

* Salen

Naturreseptatet utgörs av en flack, flera kilometer lång, kuststräcka med grunda vikar, laguner, öar, strandängar och våtmarker. Känslan av orördhet är stark. Så här skulle stora delar av norrlandskusten se ut om den lämnades oexploaterad.

När länsstyrelsen invigde naturreseptatet i juni 2008 var det länetts första marina naturreseptat – det vill säga där naturvärdena vi var ute efter att bevara framförallt fanns under havsytan. Växtligheten på havsbottnarna är rik och varierad och i de inre delarna av Salen blir vattnet, tack vare det skyddade läget och det grunda djupet, varmt redan tidigt på våren. Miljön utgör en perfekt lek- och uppväxtlokal för fisk.

Vägbeskrivning

Naturreseptatet är beläget längs Njurundakusten, strax söder om Lörudden.

Sväng av E4 österut vid Njurundabommen cirka 16 km söder om Sundsvall – skyltning mot Lörudden. Efter knappt 15 kilometer är det skyltat till höger mot reseptatet. Tre kilometer in på denna grusväg finns en parkeringsplats iordningställd för naturreseptatets besökare.

Naturreseptatet bildades

2008

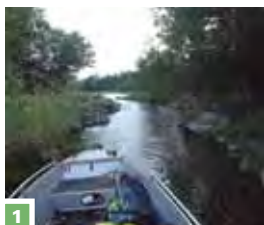
Areal [hektar]

703

För översiktsskarta se sidoma 94-95.

Sevärdheter Salen

Inre delen av Salen är en lagun, som på grund av landhöjningen kommer att bli helt avsnörd från havet inom 100 år. Inloppet består av två grunda passager med ön Granskär i mitten. Den västra passagen, som syns på bilden, är en smal handgrävd kanal.

Flera av de nyligen avsnörda havsvikarna har förvandlats till sötvattensjöar och hyser såväl mindre som större vattensalamander. Båda arterna förökar sig i vatten men tillbringar annars större delen av året på land.

Allt eftersom landhöjningen fortskrider övergår de avsnörda sötvattensjöarna till att bli våtmarker. I reservatets norra del ligger två av länets mest skyddsvärda kustnära myrar Juni-Stormyran och Grönsviksmyran.

* Stornäset

Stornäset är länets finaste flyttfågellokal. Reservatets grunda stränder, strandrevlar och betade strandängar erbjuder de långväga gästerna, framförallt vadare och änder, mat och vila. De flesta fåglarna stannar bara en kort tid, innan de drar vidare på sin resa mellan den ryska tundran och södra Europa.

Fågeltornet på yttersta udden och gömslet i reservatets norra del är bra för fågelskådning. De nås enklast från parkeringen via en fin spånglagd led som även du med rullstol eller barnvagn tar dig fram på. Högsäsong för flyttfågellarna är på våren i maj samt från mitten av juli till början av oktober när fåglarna vänder åter mot varmare trakter. På nästa sida ser du några av de vanligaste reservatsbesökarna. Tänk på att det finns betande djur i reservatet och håll hund kopplad.

Vägbeskrivning

Från E4 åker du mot Alnö. Efter Alnöbron kör du rakt fram i rondellen. Följ sedan vägskytarna mot Stornäset på norra delen av Alnön. Vägen fram till parkeringen plogas vintertid.

Naturreservatet bildades

1968

Areal [hektar]

85

För översiktskarta se sidoma 94-95.

Sevärdheter Stornäset

Bläsand

Enkelbeckasin

Gluttsnäppa

Vigg

Myrspov

* Sundsjöåsen

Det här är ett fint mål för höstens svamp- och bärplockningsutflykter. Vålmarkerade vandringsleder lotsar dig fram genom ett vackert och oförstört skogslandskap. Vid stigen mot Svarttjärnen finns en timrad övernattningsstuga som alltid står öppen för dig.

Höjdskillnaden mellan Sundsjöåsens lägsta belägna delar till den högsta punkten är hela 430 meter – större än i något annat av länets naturreservat. Den dramatiska topografin är anledningen till att reservatets skogar är så varierade. I de branta sluttningarna ner mot Indalsälven växer frodiga och högvuxna granar och aspar samtidigt som det på höjdplatån i söder, där klimatet är kärvare, närmast är fjällskogslikt.

Vägbeskrivning

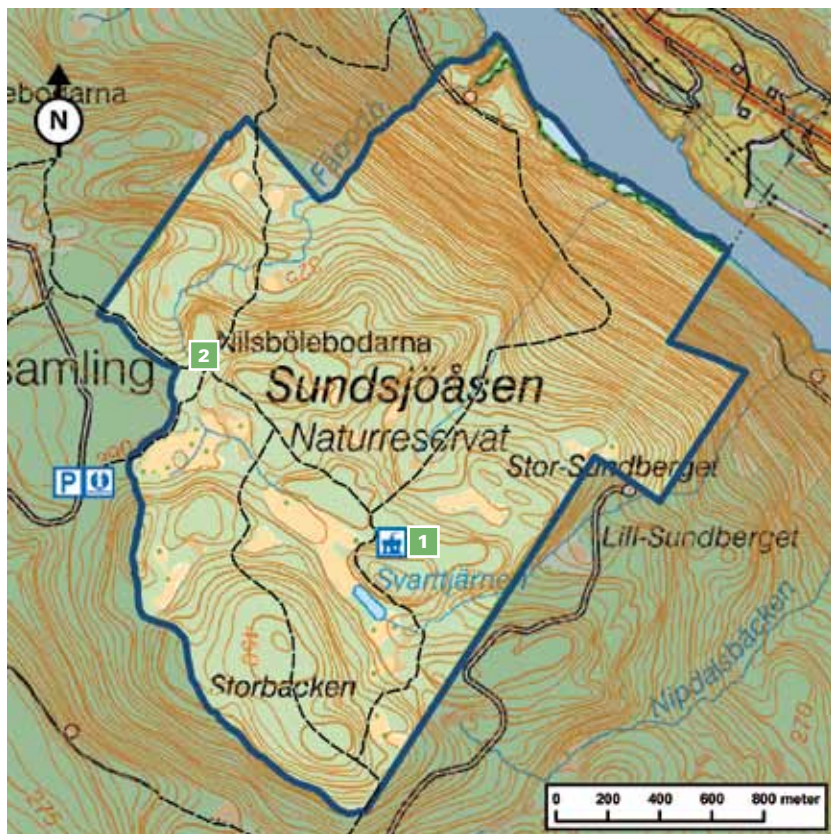
Från Liden, fem mil nordväst om Sundsvall, kör du över Indalsälven och fortsätter fyra kilometer, förbi byn Åsen, innan det är dags att svänga vänster. Efter åtta kilometer passerar du Lill-Sundsjöns naturreservat. Efter ytterligare en kilometer tar du av till vänster igen upp mot reservatets parkering.

Det är även skyltat från söder, vid Sodalen på vägen mellan Kovland och Holm.

Naturreservatet bildades
1985

Areal [hektar]
418

För översiktskarta se sidorna 94-95.

Sevärdheter Sundsjöåsen

Knappt två kilometer öster om parkeringen hittar du den fina timrade övernattingsstugan. Den har fyra bäddar och en kamin.

Stigen mot övernattingsstugan är en gammal fåbodstug och en knapp kilometer från parkeringen kommer du till Nilsbölebodarna. Det är ett fåbodställe som var i drift till omkring år 1910. För att hålla vallen öppen slås den med jämna mellanrum.

Vill du besöka fler reservat i området har du Lill-Sundsjöns naturreservat som ligger ett par kilometer väster om Sundsjöåsen. Det är ett ganska litet reservat som domineras av urskogsartad tallskog med inslag av tallar som är över 350 år gamla.

Indalsälvens delta

Indalsälvens delta är ett av Sveriges största deltaområden. Tre broar tar dig ut till Smackgrundet och den kilometerlånga sandstranden som varma sommardagar är ett populärt utflyktsmål.

Mycket av sanden som bygger upp deltat fördes hit av den 15 meter höga flodvåg som rusade ned längs Indalsälven efter Vild-Hussens tömning av Ragundasjön den 6 juni 1796. Än idag genomgår deltat en ständig förändring, om än i mindre skala. Mindre kanaler grundas upp eftersom strömhastigheten är lägre där. Småöar växer ihop till större och de stora fåroarna ökar i bredd och djup. Genom landhöjning och tillförsel av sand ökar deltat i storlek utåt.

Vägbeskrivning

Naturreseptatet Indalsälvens delta ligger alldeles vid E4 vid Sundsvall-Härnösands flygplats Midlanda. E4:an passerar på bro över deltats många flodarmar.

För att ta dig till reservatet så finns det en tillfart från E4 vid Midlanda.

Naturreseptatet bildades

1992

Areal [hektar]

199

För översiktsskarta se sidoma 94-95.

Sevärdheter Indalsälvens delta

I deltat sker det en ständig vattenståndsförändring vilket är gynnsamt för vissa arter. Två exempel på detta är den sällsynta ävjepilörten som syns på bilden och det ovanliga klådriset.

Promenadvägen är iordningställd så att även du med barnvagn eller rullstol ska kunna ta dig ut till stranden utan problem.

Naturistbad Tycker du om att bada utan kläder? Gå då några kilometer bort längs stranden, så hittar du en av länets naturistbadplatser.

Åstön

I 50 års tid härskade försvaret över Åstön. I samband med att de lade ner sin verksamhet år 2000 inrättade Timrå kommun ett naturreservat för att bevara områdets höga naturvärden och öka tillgängligheten för friluftslivet. Idag är Åstön ett populärt utflyktsmål med mer än 20 000 besökare per år.

Trots många besökare behöver du inte bekymra dig över trängsel. Här finns flera kilometer helt oexploaterad klippkust och några fina sandstränder och du kan lätt finna ditt eget smultroställe. Det finns också värdefulla kulturmiljöer som Skeppshamns gamla fiskeläge, med ett kapell från 1700-talet. Grusvägarna gör det lätt att ta sig runt och Åstön är ett av få reservat i länet som vi varmt kan rekommendera om du vill göra en cykelutflykt.

Vägbeskrivning

För att hitta till reservatet tar du av från E4 i Söråker och åker ut mot Tynderö. Fortsätt förbi Söråker och i Bäräng tar en bro dig ut på själva Åstön. Efter fem kilometer, just före Skeppshamn, kan du parkera.

Du kan naturligtvis också nå reservatet med båt. I Söråkersviken finns flytbryggor som underlättar angöring.

Naturreservatet bildades
2000

Areal [hektar]
395

För översiktskarta se sidorna 94-95.

Sevärdheter Åstön

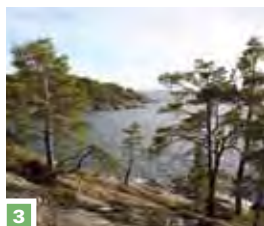
1

Kapellet i Skeppshamn som uppfördes år 1768 var tidigare centralpunkten i fiskeläget. Här samlades man till hamnstämman och gudstjänst. Det var också i kapellet som fiskredskapen förvarades under vintern.

2

I **Skeppshamn** finns ett servicehus med toaletter och information om öns fiskehistoria. Där hittar du också ett fiskemuseum inhytt i fiskelägets äldsta sjöbod. I den före detta officersmässan håller Skeppshamns kafé öppet under sommarmånaderna.

3

Åstholmen, som ligger söder om reservatsgränsen, är också den välbesökt som en följd av det vackra läget vid havet, lättillgängligheten och bekväma promenadstigar fria från biltrafik. Det har föreslagits att Åstholmen ska införlivas i naturreservatet.

* Björntjärn

Ett besök i Björntjärns naturreservat är som att gå på ett museum över den urskogsartade skog som det idag bara finns en spillra kvar av. Skog opåverkad av yxa och såg där vridna talljättar, silvergrå torrfuror och flerhundraåriga granar dominerar.

I en skrivelse från 1935 till överjägmästaren i mellersta Norrlands distrikt meddelas om Björntjärn att ”endast äldre torrskogsavverkning här har gått fram”. Redan då var en så pass opåverkad skog någonting ovanligt.

Framsynta personer hos dåvarande ägaren domänverket såg 1938 till att ett så kallat domänreservat bildades. 1983 omformades det till ett naturreservat som vi idag planerar att utvidga söderut.

Vägbeskrivning

På väg 83, söder om Alby, svänger du över Ljungan och kör västerut mot Byberget. I Byberget tar du av ner mot sjön och kör vidare mot Stensjön. Efter cirka 13 kilometer når du en skylt som pekar till vänster, upp mot naturreservatet, som du når efter ytterligare en kilometer.

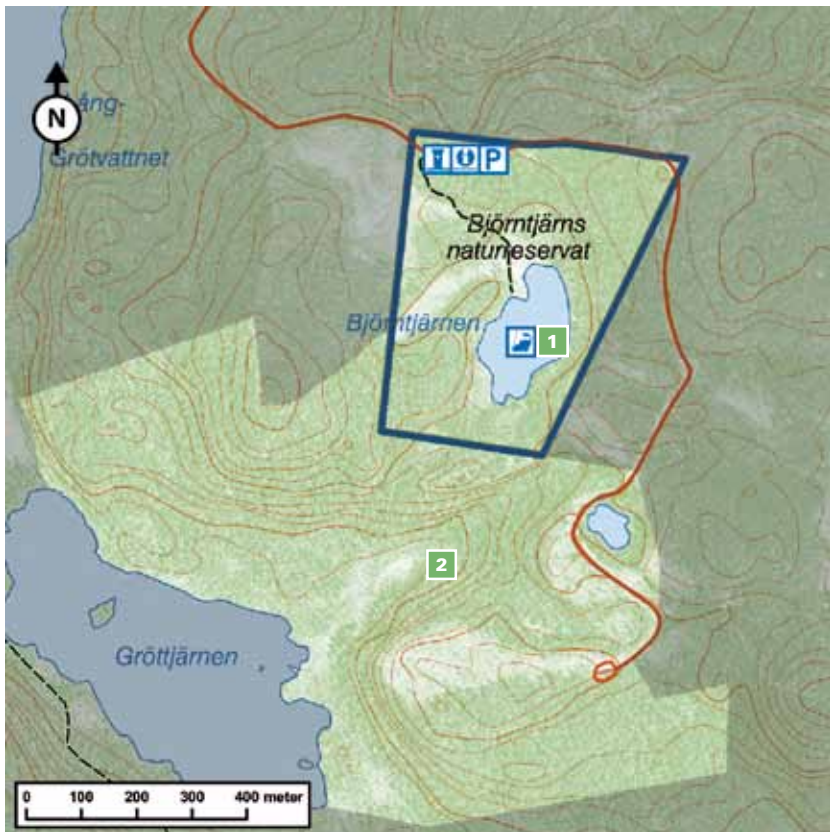
Naturreservatet bildades

1983

Areal [hektar]

20

För översiktskarta se sidan 93.

Sevärdheter Bjömtjärn

1 Bjömtjärn ingår, tillsammans med elva närbelägna sjöar och tjärnar, i Stensjö kortfiskeområde. I sjön finns öring.

Basen för mycket av skogens artrikedom finns i de stående och liggande döda träden. Det är där som många av våra mest sällsynta arter har sina livsmiljöer. I en orörd skog som denna kan de döda träden utgöra bortåt hälften av den totala trädvolymen.

2 2011 planeras en utvidgning av reservatet ner mot Gröttjärnen i sydväst. Det tillkommande området utgörs främst av äldre tallskog med något lägre naturvärde än i dagens reservat. För att tallar ska bli riktigt gamla måste de utsättas för brand. Genom naturvårdsbränningar i såväl utvidgningen som i det nuvarande reservatet, är målet att återskapa respektive bibehålla en brandpräglad skog med höga värden i form av såväl levande som döda gamla och grova träd.

* Haverö strömmar

I detta naturreservat kan du bekanta dig med en av våra få älvforsar som inte har tagits i anspråk för vattenkraftsutbyggnad.

Här får Ljungan, på sin i övrigt tuktade färd mellan Härjedalsfjällen och Bottenhavet, leka fritt längs en åtta kilometer lång forssträcka, från Haverö strömmar förbi Kölsillre strömmar ned till Holmsjön. Den mest besökta delen av reservatet finner du i väster där älven delar upp sig i tre armar som omger de två öarna Kvissleön och Haverön. Här kan du utöver vacker natur och bra fiske även ta del av en spännande kulturmiljö med den gamla Strömnäskvarnen. Den tillhörande mjölnarbostaden står sommartid öppen som kafé.

Vägbeskrivning

Reservatet ligger drygt fyra mil väster om Ånge, mellan Haverö och Vikarbodarna.

Från Ånge kör du väg 83 till Östavall där du sedan tar av på väg 315 mot Rätansbyn. Mellan Kölsillre och Haverö finns en skylt som visar vägen in mot naturreservatet.

Du kan även närma dig reservatet från söder. Vägvisning finns en kilometer norr om Torrflonäs, på väg 314 mot Ytterhogdal.

Naturreservatet bildades

1999

Areal [hektar]

490

För översiktskarta se sidan 93.

Sevärdheter Haverö strömmar

Strömnäskvarnen uppfördes 1854 och var i bruk till 1947. Sommartid finns servering och försäljning av konsthantverken i den tillhörande mjölnarbostaden. Där kan du också boka visning av kvarnen.

Fisket på älvsträcken ingår i Haverö fiskevårdsområde och upplåts till allmänheten genom kortförsäljning. Området är populärt bland fritidsfiskare och årliga utplanteringar sker av harr och öring.

Utter Den fridlysta uttern tillhör rariteterna i reservatets djurliv. En mycket skicklig fiskare, starkt anpassad för ett liv i vatten med simhudsförsedda tassar och näsborrar som kan stängas under dyken som kan vara upp till fem minuter

Helvetesbrännan

Personen som gav Helvetesbrännan dess svavelosande namn hade uppenbarligen tagit djupt intryck av det storkuperade landskapets vresiga blockighet med sotiga skogar härjade av återkommande skogsbränder. Idag kvarstår detta väglösa och 34 kvadratkilometer stora naturreservat som en av våra sista verkliga vildmarker. På få ställen utanför fjällregionen finns en skyddad skog av samma storlek.

Marken är bitvis så blockig att en skogsman lär ha yttrat ”på Helvetesbrännan kan man gå en hel dag utan att nå marken”. Men låt dig inte förskräckas – ödemarken genomkorsas nu av välmarkerade vandringsstigar som gör att

du smidigt kan ta dig fram genom skogen till reservatets fiskrika sjöar och vackra vyer. Vill du vara ute i flera dagar finns fyra övernattningsstugor öppna året runt.

Helvetesbrännans vida tallskogar har formats dels av plockhuggning under några decennier i slutet av 1800- och början på 1900-talet, och dels av elden. Forskare har konstaterat att det har brunnit här minst 28 gånger sedan slutet av 1100-talet. Uppe på Abborrtjärnsberget står en grånad torraka (stående död tall) som har undkommit såväl bränder som män med yxa. En åldersbestämning för några år sedan visade att den slog rot år 1080, ungefär samtidigt som vikingatiden tog slut.

Vägbeskrivning

Helvetesbrännan ligger nordväst om Ånge vid länsgränsen mot Jämtland. Från Ånge tar du väg 83 mot Alby. Strax söder om Alby, cirka tre mil från Ånge, svänger du höger in på en skogsbilväg. Följ vägskyltningen till parkeringsfickorna vid Flistersjön eller Näbbtjärn.

Från Jämtlandssidan är det skyltat från E14, 13 kilometer norr om länsgränsen.

Naturreservatet bildades

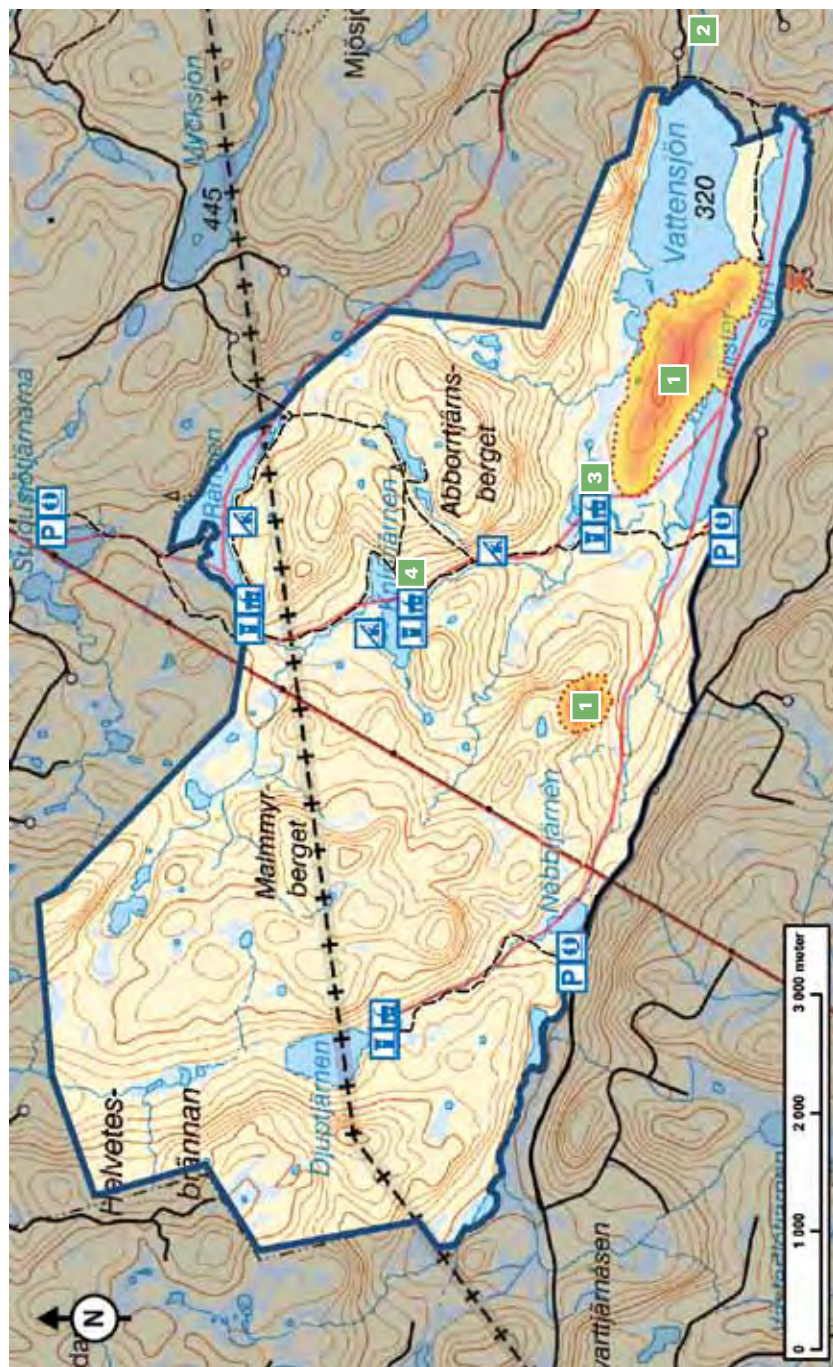
2000

Areal [hektar]

3 391

För översiktskarta se sidan 93.

2

Helvetesbrännan är källområde för Vattenån, ett av landets mest skyddsvärda vattendrag. Här finns bland annat utter och en mycket stor förekomst av flodpärlmussla.

1 Reservatets skogar har formats av brand. Kartan visar var det har brunnit på senare tid. Det västra brandfältet är resultatet av ett blixtnedslag 2005. Det östra är en över 100 hektar stor naturvårdsbränning vi genomförde 1999. Bilden här till vänster visar en tall med ett "brandljud" som har skapats av elden. Genom att ta ut en bit av trädet och se vid vilken årsring skadan är får vi reda på vilket år det har brunnit.

Information om det fina fisket i reservatet och om var du köper fiskekort hittar du på www.fiske.vasternorrland.se.

3

Vid Mejerstjärn, en dryg kilometer från parkeringen, finns en fin raststuga som står öppen för dig året runt. Den är utrustad med kamin och fyra bäddar.

På denna avlägsna plats bodde Anders och Märta Mejer under mitten av 1800-talet. Hela 18 (!) barn såg här dagens ljus. Anders Mejer var känd som en duktig smed som bland annat smidde får-saxar, som Märta sedan sålde i de omgivande byarna. Idag kan du se spår av familjens gamla odlingar väster om Mejerstjärnen.

4

Stugan på bilden ligger vackert placerad vid Knipptjärnens södra strand, drygt två kilometer norr om Mejerstjärnstugan. Samma typ av övernattningsstugor med två bäddar och kamin finner du även vid Djuptjärnen i väster och Rången i norr.

* Jämtgaveln

Just söder om Jämtlandsgränsen breder Jämtgavelns naturreservat ut sig över nära 30 kvadratkilometer vildmark. Områdets vida skogar, präglade av ett småskaligt nyttjande och timmeravverkning, var för 100 år sedan typiska för det norrländska skogslandskapet. Idag efter ett sekel med intensivt skogsbruk har det som då var typiskt blivit något unikt.

Den natur som under århundraden har varit en källa för mat och försörjning har idag blivit en plats där vi njuter av vår fritid. Jämtgavelns mosaik av brandpräglade tallskogar, stora flikiga myrar och ett trettiotal blänkande fiskrika sjöar erbjuder rika möjligheter till friluftsliv.

Reservatet är tillräckligt stort för ett besök i flera dagar och här finns nästan 30 kilometer med välmarkerade vandringsleder. Behöver du övernatta söker du upp någon av stugorna, eller hittar en trevlig plats att slå upp ditt tält. Du är välkommen att tälta i hela reservatet och det är även tillåtet för dig att göra upp en lägereld, men kom ihåg att du inte får ta ved från vare sig levande eller döda träd.

Många av reservatets besökare kommer hit på vintern, ofta lockade av det fina vinterfisket. Då gäller en annan infartsväg än på sommaren – se vägbeskrivningen här intill. Vintertid kan du även ta dig fram på skoter utmed de leder som passerar reservatet.

Vägbeskrivning

Det är skyltat till reservatet från E14 vid macken i Borgsjö där du också hittar Ånge naturum – passa på att besöka den fina utställningen (öppet året om, fritt inträde).

Vintertid snöröjs inte vägen från Borgsjö. Du får då istället svänga av från E14 5 km väster om Borgsjö, mot Ånge flygplats. Ta vänster efter 200 m och efter ytterligare 1 km höger. Efter ca 9 km körning tar du av till höger när du har Övertjärnen på vänster sida. Följ vägen till dess slut och parkera så att du inte står i vägen.

Naturreseptatet bildades

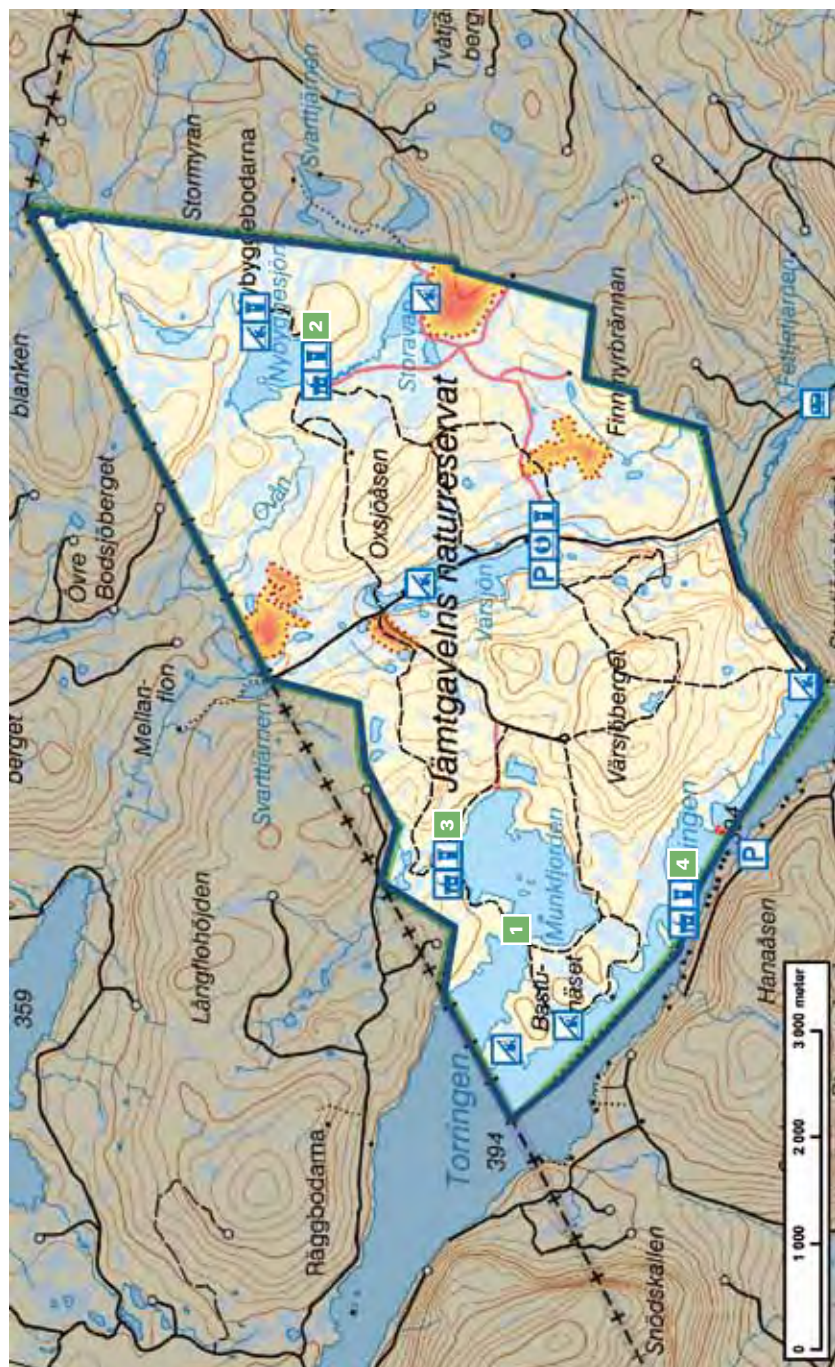
1995

Areal [hektar]

3 058

För översiktskarta se sidan 93.

Genom att studera årsringar på brandskadade träd har forskare daterat 16 större bränder i reservatet mellan 1364 och 1894, i medeltal en brand var 33:e år. När skogsnäringen växte mot slutet av 1800-talet blev man mycket effektiv att släcka skogsbränder och strängare när det gällde förbud mot svedjebbruk. Idag har många brandgynnade växter och djur blivit ovanliga. För att motverka denna trend arbetar vi med att bränna skog i våra reservat. Öster om vägen finns tre hyggen som brändes på 1990-talet. Norr om Vårsjön ett skogsbestånd vi brände 2005.

Vid Nybyggesjön tre-fyra km från parkeringen finns en raststuga utrustad med kamin och fyra bäddar. På 1600-talet slog sig nybyggare ner på andra sidan sjön och från slutet av 1700-talet till år 1897 bedrevs fåbodbruk av bönder från Borgsjö by.

Den fina övernattningsstugan vid Rastbodarna har fyra bäddar och en kamin. Rastbodarna är ett gammalt fåbodställe, som enligt vissa har fått sitt namn av att det var en plats där man rastade utmed en medeltida förbindelse mellan Sverige och Norge.

I Torrigen finns öring, sik, gädda och abborre samt ett gammalt naturligt bestånd av röding. Information om fiskekort mm hittar du på www.fiske.vasternorrland.se.

1 **Mellan Rastbodarna** och Bastunäset passerar leden Munkfjorden. Två roddbåtar, en på vardera stranden, hjälper dig över. Ro över till båten på andra sidan och ta med den tillbaka på släp. Gör fast den på stranden och ro över igen till platsen varifrån du ska fortsätta vandringen. Båtarna får bara användas för överfarter.

Ute på en udde i sjön Torrigen, vänd mot söder-solen, ligger Eriksstugan, en liten övernattningsstuga med två bäddar och en vedkamin.

* Balesudden

Den skarpt markerade Balesudden i rosa nordingrågranit är ett magnifikt sjömärke vid inloppet till Bäckfjärden.

Det nästan tio kvadratkilometer stora naturreservatet rymmer höga utsiktsberg med gles hållmarkstallskog och djupa granskogar. Här kan du njuta av storslagna utsikter, en trolsk tjärn med kristallklart vatten och havsvikar med skyddade sandstränder. Namnet Balesudden kommer sannolikt från ordet ”bal” som i medeltidssvenskan hade betydelsen bål, och det är troligt att berget i äldre tider fungerade som ett vårdkasberg där eldar kunde tändas för att varna folk i bygderna för hotande fiendeangrepp.

Vägbeskrivning

Huvudparkeringen är den i norr vid Sandlågan. Det finns vägvisning dit knappt fem kilometer söder om Domsjö, på vägen mellan Domsjö och Bjästa. Vägen till parkeringen plogas på vintern. Reservatet nås också lätt med båt. Bra angröningspunkter är Sör-Balesviken, Bodviken och Nor-Balesviken.

Naturreservatet bildades

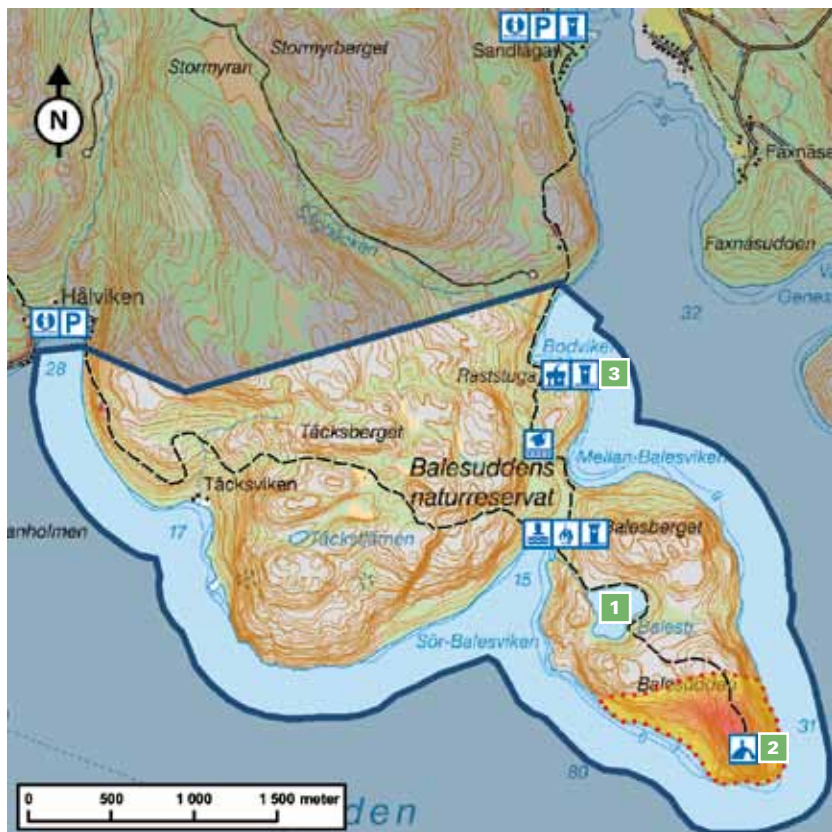
1985

Areal [hektar]

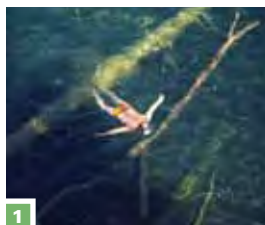
934

För översiktskarta se sidoma 96-97.

Sevärdheter Balesudden

Balestjärnen lätt grönskimrande vatten är alldeles klart. Gör som personen på bilden och lägg dig med cyklop och kika på småabborrarnas lek bland trädskeletten på botten.

Balesudden i brand Under några heta junidagar 2008 härjade en brand ute på Balesudden. En brand som gav förutsättningar för nytt liv. Bland annat i form av insekter och svampar som är beroende av de döda träd som branden lämnade efter sig.

Vid Bodviken, drygt 2 km söder om parkeringen vid Sandläggan, ligger en öppen stuga med kamin och åtta bäddar. 600 m ner mot Mellan-Balesviken finns en källa för dricksvatten.

* Kålhuvudet

Kålhuvudet är ett stort höglänt naturreservat där du kan uppleva den riktiga taigan. Här finner du en nästintill orörd mosaik av gammal urskogslig granskog och vackra sluttande myrar som för tankarna till mer fjällnära trakter.

De öppna skogarna, som inbjuder till vandringar och skidturer, har formats av ett kärvt klimat. Tittar du upp mot grantopparna ser du att vart och vartannat träd har toppskador som följd av snöbrott. Övernattningsstugan vid Västerhus-Rödmyran är en bra utgångspunkt för utforskning av reservatet. Härifrån leder en markerad stig till reservatets centrala delar. Förbi stugan passerar också ”urskogsleden” på sin väg mellan Vändåtbergets naturreservat och Björna.

Vägbeskrivning

Från Örnsköldsvik tar du väg 358 till Björna och vidare mot Hemling. Strax innan Hemling följer du vägvisningen mot Kålhuvudet. Senare kommer ytterligare en skylt där du tar till höger. Följ vägen västerut förbi Kravattenliden och kraftledningen till vändplanen vid vägslutet.

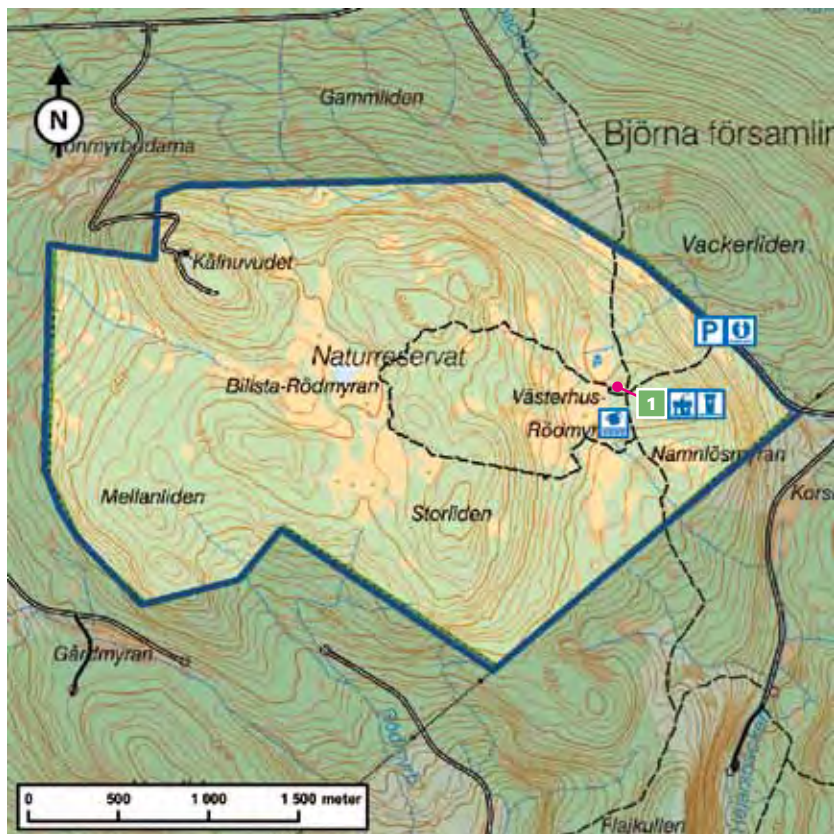
Naturreservatet bildades

1993

Areal [hektar]

771

För översiktskarta se sidorna 100-101.

Sevärdheter Kålhuvudet

Vid Västerhus-Rödmyran, en knapp kilometer från parkeringen, finns en timrad stuga i fint skick. Den är utrustad med två våningssängar med breda bäddar och en kamin. Cirka 100 meter söderut från stugan finns en källa där du kan hämta dricksvatten.

Det finns arter som vi nästan bara hittar i den här typen av gamla urskogsartade granskogar med höga naturvärden. En sådan är svampen rosenticka som du ser på bilden. Den finns på stammen på döda granar som ligger på marken.

Tretåg hackspett nyttjar döda och döende träd; såväl för att hitta mat i form av främst insekter, som för att skapa bon åt ungarna. Fågeln är karaktäristisk för äldre norrländsk skog, allra helst om den är stor och sammanhängande som på Kålhuvudet.

* Skallbergsgrottna

Skallbergsgrottna hör definitivt till våra mer udda utflyktsmål. Har du bara modet kan du här få uppleva en av landets längsta och mest lättillgängliga urbergsgrottor.

Det var under 1970-talet som den legendariske gideåbon Gustav Sjögren såg till att grottna blev fullt utforskade. Han ökade också tillgängligheten genom att installera mängder av snillrika stegar och allmänheten började hitta hit. 2007 ersattes Gustavs konstruktioner med moderna stegar och plattformar. Grottans totala längd är 230 meter. Den så kallade turistleden är välmarkerad och tar cirka en halvtimme att krypa genom om du gör det i maklig takt. Nödvändig utrustning är oömma kläder, fick- eller pannlampa samt gärna också en hjälm.

Vägbeskrivning

Från Gideå, beläget cirka tre mil norr om Örnsköldsvik, kör mot nordväst, utmed Gissjöns norra strand, tills du efter tre kilometer når parkeringen som iordningstälts för naturreservatets besökare.

Naturreservatet bildades

Under bildande

Areal [hektar]

59

För översiktskarta se sidoma 100-101.

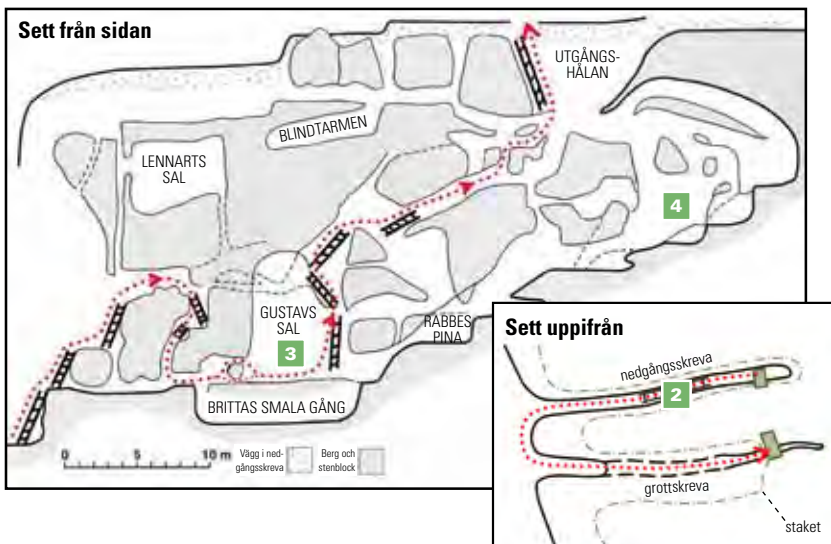
1 Uppe på berget, 500 m från grottan, finns en rymlig raststuga som kommunen äger. Den är utrustad med kamin.

2 Att gå ner i den 70 m långa och 24 m höga nedgångsskrevan kräver ingen lampa eller speciella kläder. Stegarna i nedgångsskrevan tas upp vintertid så att de inte ska skadas av is.

3 Gustavs sal, naturligtvis med namn efter Gustav Sjögren, är 10 m hög, 9 m djup, men endast 1 m bred.

4 Är du mer äventyrligt lagd och innehavare av en smidig kropp finns flera timmars spännande krypning i delarna av grottan som saknar hjälpanordningar.

Schematisk bild över grottan med turistleden

Skuleskogen

Det här är kronjuvelen bland länets naturskyddade områden – en 30 kvadratkilometer stor väglös vildmark där Östersjökusten är som brantast. 1984 utsåg regeringen Skuleskogen att bli Sveriges 19:e nationalpark.

De spektakulära vyerna över nationalparkens dramatiska landskap och den omgivande Höga Kusten är en av huvudattraktionerna. En annan är Slåttdalskrevans sju meter breda och 30 meter djupa helvetesgap, som klyver Slåttdalsberget i två delar. Många tar sig också hit för att studera den spännande floran. Såväl sydliga växter som fjällarter, når här

gränsen för sina utbredningsområden. Du kan också få se den ovanliga långskägglaven (se bild på nästa sida), som finns med på symbolen för nationalparken och som länet har ett särskilt ansvar att skydda.

Skuleskogen är ett besöksmål för alla årstider med lockande turer både för dig som vill göra en kortare utflykt på några timmar, och för dig som vill spendera flera dagar i nationalparken. Mer än 30 kilometer välmarkerade leder med varierande svårighetsgrad tar dig till alla sevärdheter och till övernattningsstugorna som året runt står öppna för dig.

Vägbeskrivning

Det är välskyltat från E4 in mot nationalparkens tre entréer.

Huvudentrén Entré Väst har sitt avtag fem kilometer norr om Skuleberget.

Mot Entré Syd svänger du av före Skuleberget, strax norr om Docksta.

Vill du gå in i nationalparken norrifrån ska du ta av vid Bjästa, två mil söder om Örnsköldsvik.

Vägen fram till Entré Väst plogas på vintern.

Nationalparken bildades

1984

Areal [hektar]

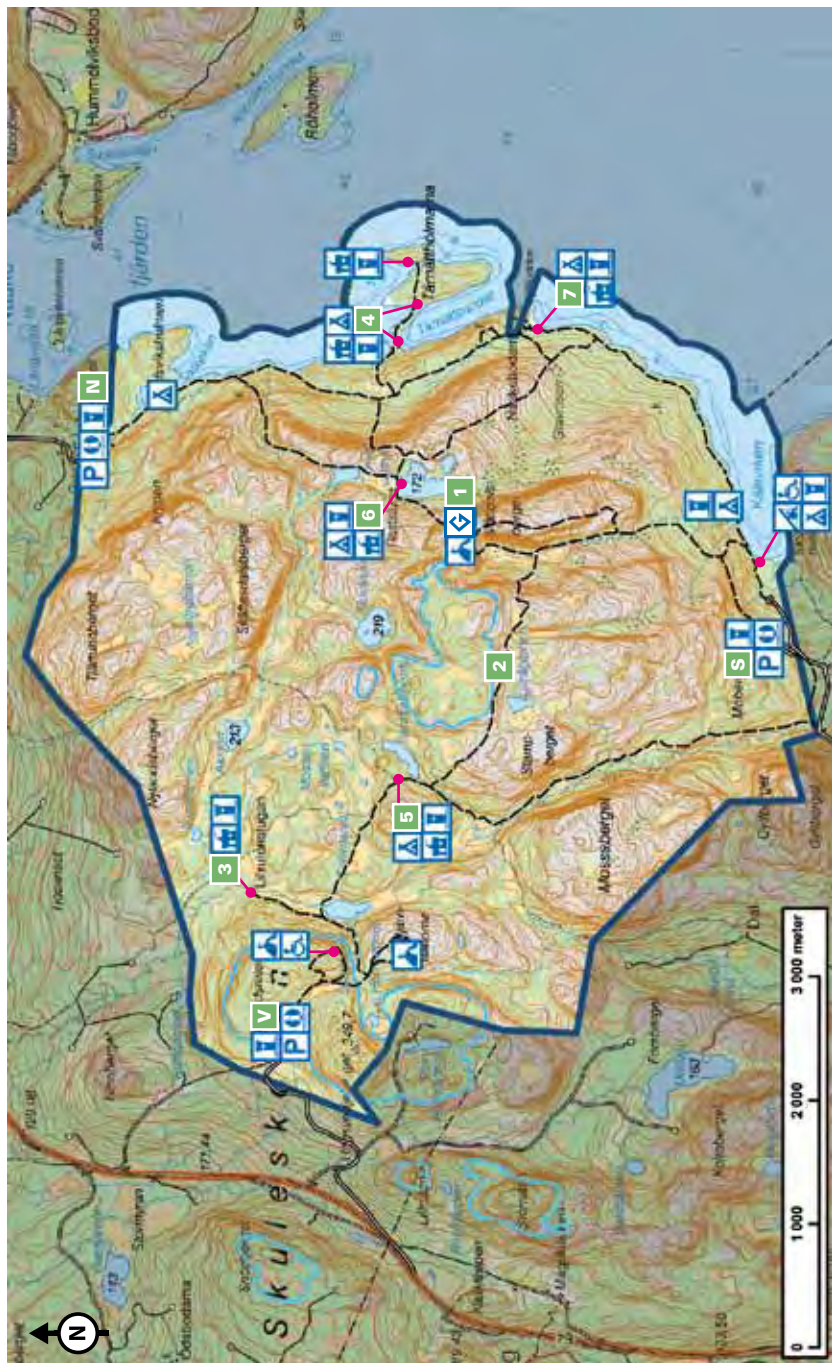
3 062

Nationalparkens hemsida

www.skuleskogen.se

För översiktskarta se sidorna 96-97.

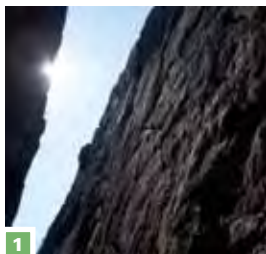

Sevärdheter Skuleskogen

Från nationalparkens huvudentré, Entré Väst, når du efter 700 meters lätt vandring (rullstolsanpassad led) en magnifik utsiktsplats. Den västra entrén är också bra om du vill ta en skidtur i parken. Till Slåttdals-skrevan är det närmast från Entré Syd.

Den mäktiga Slåttdalsskrevan är hundratalet meter lång och som mest 30 meter djup. Här fanns tidigare en sju meter bred diabasgång som har vittrat ned och spolats bort av havet. Kvar finns de omgivande kliporna i hårdare nordingrågranit.

Den blå streckade linjen på kartan och bilden markerar högsta kustlinjen (HK). Här låg havets strandlinje när landet var som mest nedtryckt efter den senaste istiden. Gränsen är ofta tydlig i terrängen med besfogad morän ovan och kal-spolade hållar nedanför HK.

Du är välkommen att tälta i parken,

dock max tre nätter på samma plats. 1 maj - 30 september är tältning endast tillåten på de platser som anges på kartan. Motsvarande gäller för eldning, som är tillåtet i hela parken under vinterhalvåret, men som 1 maj - 30 september bara får ske på iordningställda platser. Under hela året gäller att du bara får elda med medförd eller tillhandahållen ved.

Lill-Rutenstugan håller låg standard, men den kan ändå fungera som tillflyktsort om det skulle visa sig vara fullbelagt i stugan vid Skrattabbortjärn. Den har sex bäddar och en kamin.

Vid Tämåttundet finns två stugor med kamin och fyra respektive sex bäddar. På den yttre Tärnättholmen finns en enklare raststuga med två bäddar och kamin.

Vid Skrattabbortjärn, där det tidigare fanns fåbodrar, finns idag en övernattningsstuga med sex breda bäddar och kamin.

Vid de stilla Tärnåttvattnen nedanför Slåttdalsberget finns en timrad övernattningsstuga utrustad med fyra bäddar och en kamin.

Av Skuleskogens fåbodställen var det bara Näskebodarna som nyttjades in på 1900-talet. Här invigs 2011 en ny sexbäddsstuga med utsikt som ovan.

Stockholmsgata

En vandring på stigen genom Stockholmsgata ger en svindlande insikt om de krafter som en gång släpptes lösa här och hur vatten måste ha dånat mellan bergväggarna.

Det var i samband med inlandsisens avsmältning, för mer än 9000 år sedan, som en mäktig isälv störtade ner i dalgången och gröpte ur en svaghetszon i berget. En 1,5 kilometer lång och 50 meter djup kanjon skapades. Naturreservatet, som vi delar med Västerbottens län, är ett bra utflyktsmål om du vill uppleva spännande natur och vackra vyer. Södra delen av reservatet är mycket lättillgängligt med parkering vid reservatsgränsen och sedan ett par hundra meters lätt promenad på en träramp fram till den vackra Uvtjärnen.

Vägbeskrivning

Det är skyltat till naturreservatet från väg 348 vid Solberg.

Från Västerbottensidan är det skyltat från väg 557, Åselevägen, vid Häggsjömen in mot Lakasjö. Efter cirka fem kilometer delar sig vägen. Kör du mot Lakasjö får du gå tre kilometer längs en markerad vandringsled för att nå reservatet. Tar du istället vänster förbi Hedlunda kan du köra ända fram till reservatsgränsen.

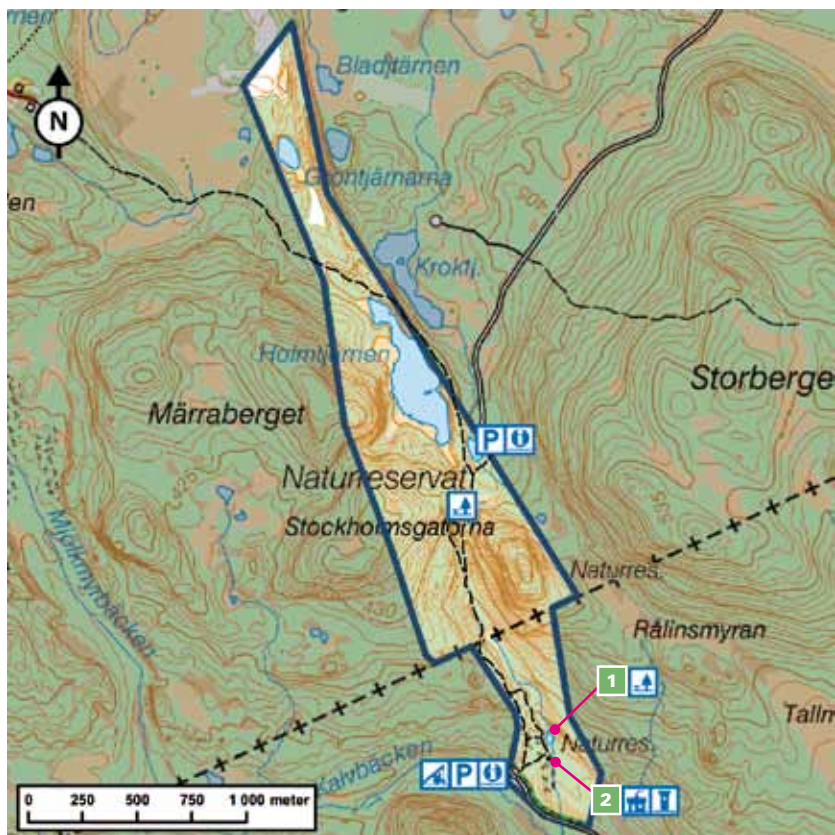
Naturreservatet bildades

1974 Västerbottensdelen och
1982 Västernorrlandsdelen

Areal [hektar]

152

För översiktskarta se sidorna 100-101.

Sevärdheter Stockholmsgata

1

Uvtjärnen.

2

Intill Uvtjärn står är en liten stuga med två bäddar och en kamin. Den uppfördes och användes som övernattningsstuga av konstnären Folke Ricklund, en av våra stora fjällmålare, född i Anundsjö år 1900 och död 1986.

* Trolltjärn

Det är inte svårt att förstå hur den vackra lilla tjärnen, idylliskt placerad mellan branta bergväggar, fått sitt namn – det här är verkligen en trolsk plats. Precis som kanjonen Stockholmsgata (se sid 82) 15 kilometer längre uppströms, bildades den av en mäktig isälv vid avsmältningen av den senaste inlandsisen.

Tjärnen är hela tolv meter djup och dess omgivning utgörs av gammal tallskog, präglad av äldre tiders skogsbränder. Den äldsta och mest orörda skogen hittar du i reservatets nordvästra del. På klippväggen som reser sig ur tjärnen nedanför den norra utsiktsplatsen (på mitten av bilden ovan) finns en hällmålning som beräknas vara från yngre stenåldern – mer om den på nästa sida.

Vägbeskrivning

Reservatet ligger vid Lägsta, väster om Remmarn. Från väg 352, Björnavägen, är det skyltat norr om Nyliden.

Kommer du istället på väg 348 svänger du, sju kilometer söder om Solberg, av mot Nyåker. I Nyåker svänger du först vänster och 200 meter senare höger. Efter att du har passerat Lägsta är det sedan skyltat till höger in mot reservatet.

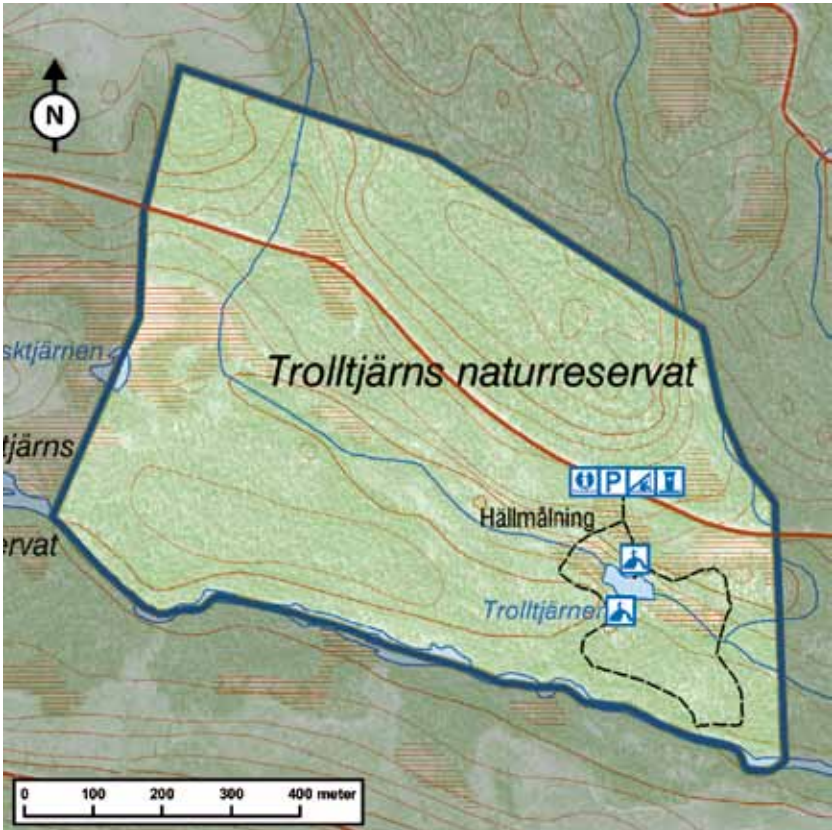
Naturresevatet bildades

1982

Areal [hektar]

56

För översiktskarta se sidorna 100-101.

Sevärdheter Trolltjärn

Bilden visar den hällmålning föreställande två älgar som finns på klippväggen norr om Trolltjärn. Sannolikt har den målats av någon, som passerade här för 5000-6000 år sedan. Motivet är typiskt och det skvallrar om att han eller hon som målade tillhörde ett fångst- och jägarfolk. Färgen som användes var rödockra, framställd genom rostning av järnoxid och därefter blandad med någon form av bindemedel, som fett eller saliv. Idag har arkeologer kartlagt ett 40-tal hällmålningar i Sverige. De flesta av dem finns här i Ångermanland. Målningen är belägen någon meter ovanför vattenytan och således svår att nå annat än vintertid. Hällmålningen är lagskyddad och får inte vidröras eller på annat sätt påverkas

* Trysunda

Vädrets och havets makter kan vara hårda här längst ute i havsbandet i Höga Kusten. De flesta dagar är det ändå stillhet och ro som präglar Trysunda – en skärgårdsidyll som enligt många är Sveriges vackraste ö.

Fiskeläget grundades på 1500-talet och är det bäst bevarade i hela Ångermanland. Öns kapell är från 1650-talet och besmyckat med fantastiska väggmålningar. För mindre än 1 000 år sedan ledde tre sund in i den skyddade hamnen – därav namnet Trysunda. Landhöjningen har nu gjort sitt och endast en vik är kvar. Små grusvägar och fina strövstigar leder från hamnen till öns spektakulära utsiktsplatser och långgrunda badvikar.

Vägbeskrivning

För dig som inte har möjlighet att ta dig ut med egen båt finns passagerarbåten M/F Ulvön, som från Köpmanholmen året runt trafikerar öarna Trysunda och Ulvön. Köpmanholmen ligger ett par mil söder om Örnsköldsvik, utanför Bjästa.

För aktuell turlista se www.ornskoldsvikshamn.se.

Naturreservatet bildades
1987

Areal [hektar]
932

För översiktskarta se sidoma 96-97.

Sevärdheter Trysunda

Trysunda har en populär gästhamn med 25 båtplatser, servicebyggnad, affär och ett vandrarhem. På ön finns också ett fiskemuseum, och möjlighet att köpa fika.

Med egen båt eller kajak kan du bekanta dig med reservatets övriga öar. Här en bild på Skrubbands 40 meter höga diabasväggar. Havet är här lika djupt som ön är hög.

A/B/C Bara några hundra meter från hamnen ligger Storviken (A), en av de allra vackraste platserna på ön. Stranden är här täckt av oändligt med perfekt slipade röda, vita och grå stenar. Uppe bland klipporna finns en grillplats med fantastisk utsikt. Fortsätter du stigen genom skogen norrut hamnar du på Björnvikens vita finkorniga sandstrand (B Se bild på föregående sida) – öns populäraste badplats. Går du vidare norrut når du Rödskateviken (C) där sanden är rödaktig och grövre och vattnet ofta är lite varmare.

* Vändåtberget

Vi som jobbar med naturreservaten här på länsstyrelsen är överens om att Vändåtberget är det finaste vi i har att rekommendera för dig som längtar ut till en skog där avverkningstubbarna är få och där känslan av vildmark råder.

En skog som den här har sitt eget långsamma tempo. Med våra mått mätt kan det verka som att tiden står stilla. De äldsta tallarna är uppåt fyra hundra år och kan fortfarande ha lång tid kvar att leva. Sedan kan de stå som torrfuror i trehundra år och ligga på marken i ytterligare hundratals år innan de helt har förmultnat. Ett millennium kan ha passerat sedan tallågan på bilden var en liten tallplanta.

Vägbeskrivning

Till Vändåtbergets naturreservat är det skyltat från Björnavägen, väg 352, fem kilometer norr om Nyliden. Innan Locksta följer du skyltningen och svänger vänster. Härifrån är det dryga milen till en ny vägs skylt som leder dig in på vägen till parkeringen vid reservatet.

Naturreservatet bildades

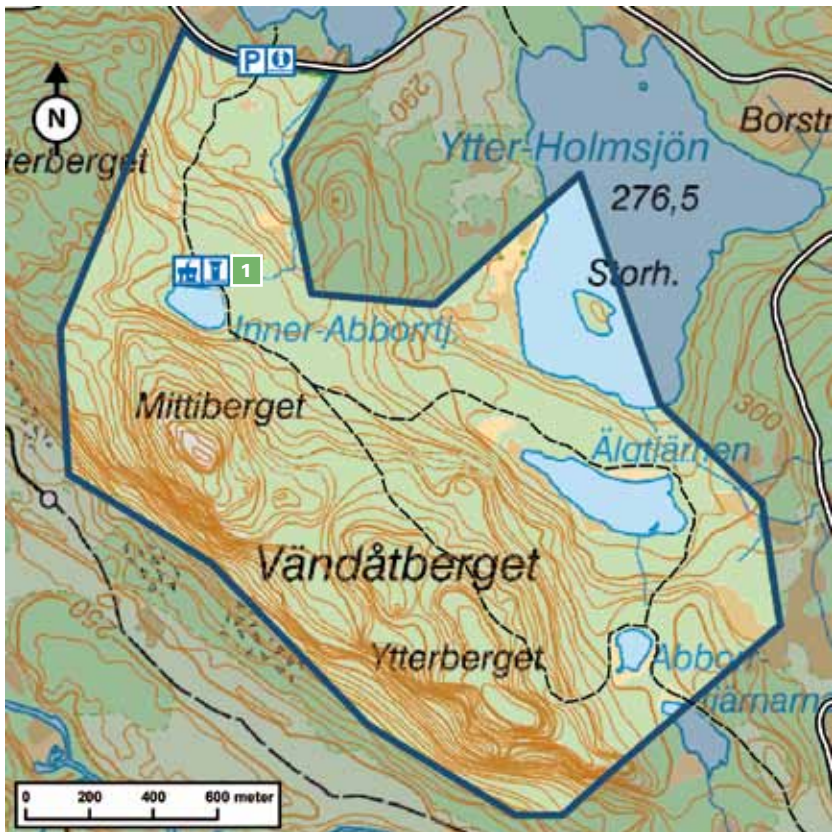
1989

Areal [hektar]

302

För översiktskarta se sidorna 100-101.

Sevärdheter Vändåtberget

1

En knapp kilometer söder om parkeringen, fint belägen vid Inner-Abborrtjärnen, hittar du reservatets övernattningsstuga. Den är utrustad med två breda bäddar och en kamin.

Brandskadade tallar, som de på bilden, avslöjar att reservatet har brunnit 1629, 1653, 1705, 1780, 1853 och 1933. Branden är en förutsättning för många växter och djur och länsstyrelsen planerar därför att genomföra naturvårdsbrändningar i delar av reservatet.

❄ Västånåhöjden

Det är inte mer än 15 kilometer till havet, ändå befinner du dig närmast på ett kalvfjäll när du står på toppen av Västånåhöjden. Utsikten från det 435 meter höga berget är milsvid över Höga Kusten i öster och inlandets blånande berg i väster.

Högsäsong för besök i reservatet är vintern då serveringen vid Västånåbodarna öppnar och skidspåren prepareras. Skidspår som de såg ut förr – ett enkelt klassiskt spår, snirklande mellan snötungda granar i skogar som inte påverkats av det moderna skogsbruket. Du behöver inte oroa dig för brist på snö. Med ett snödjup på nästan två meter, uppmätt i januari 1967, har denna del av länet svenskt snörekord utanför fjällområdet. Reservatet bildades 1997 med främsta syftet att trygga bergets rika förekomst av den sällsynta långskäggsleven.

Vägbeskrivning

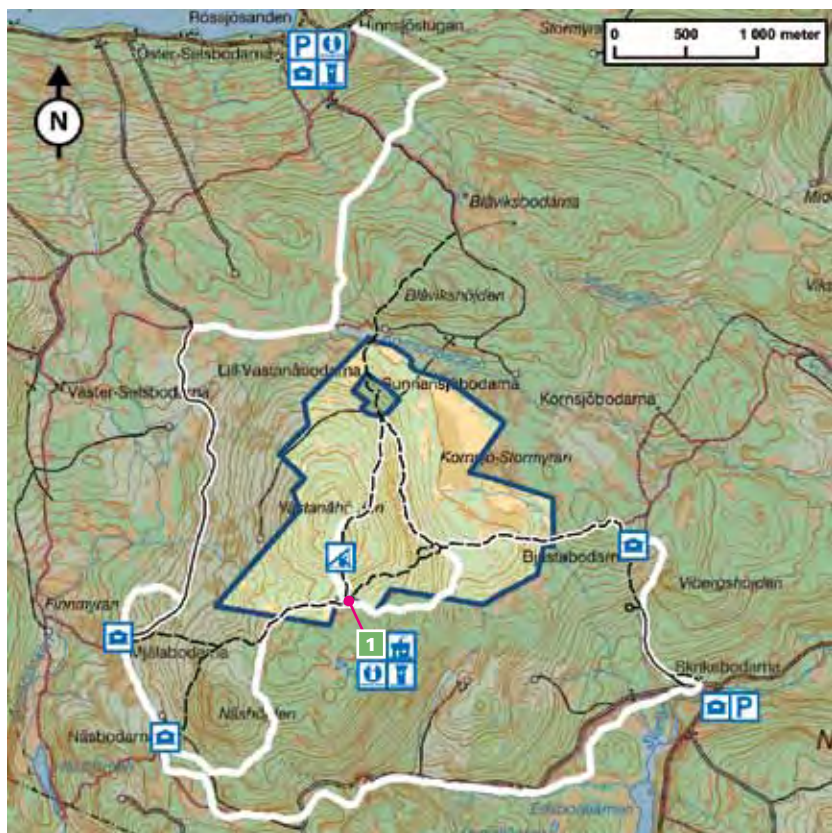
Sväng av E4 vid Bjästa mot Sidensjö. Efter en kilometer tar du av mot Kornsjö och kör vidare söder om Kornsjösjön. I Bjällsta svänger du åt vänster mot Hinnsjön och Nätra fjällskog. Efter åtta kilometer når du parkeringen vid Hinnsjön.

Väljer du att ta dig in söderifrån svänger du av från E4 vid Skulnäs och kör mot Fjällakern. Före Långnässljön tar du av mot Östmarkum och parkeringen vid Skrikebodarna.

Naturreservatet bildades
1997

Areal [hektar]
177

För översiktskarta se sidoma 96-97.

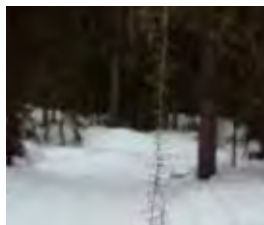
Sevärdheter Västanåhöjden

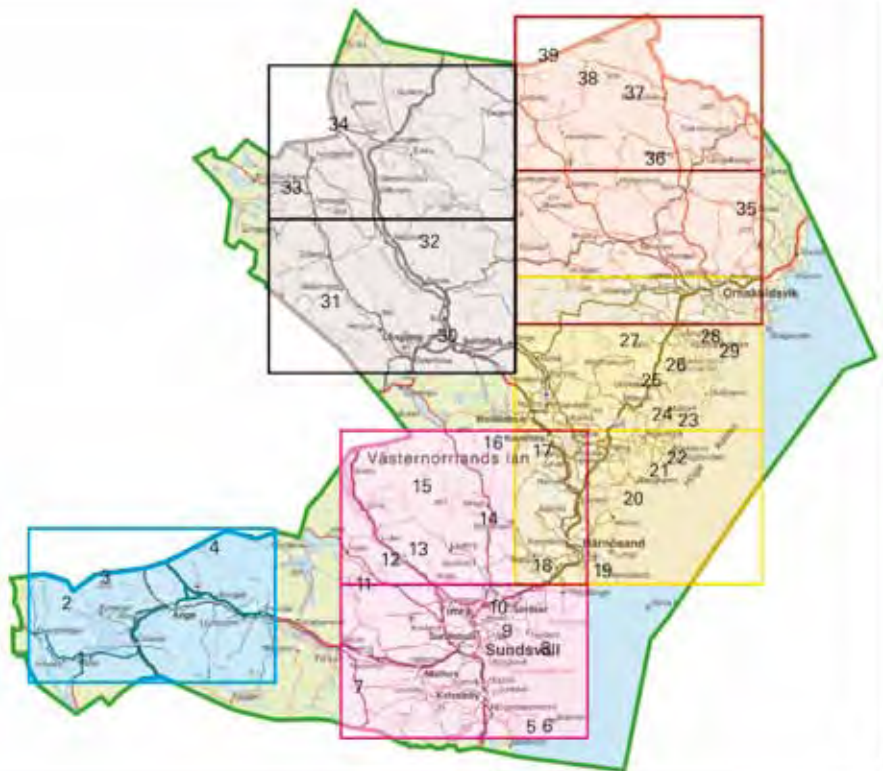
Vid Västanåhöjden finns mer än 20 km skidspår som prepareras så snart snödjupet är tillräckligt. Spänn på dig skidorna vid Skrikebodarna och du har drygt fyra km upp till Västanåbodarna. Från Hinnsjön är det knappt en mil.

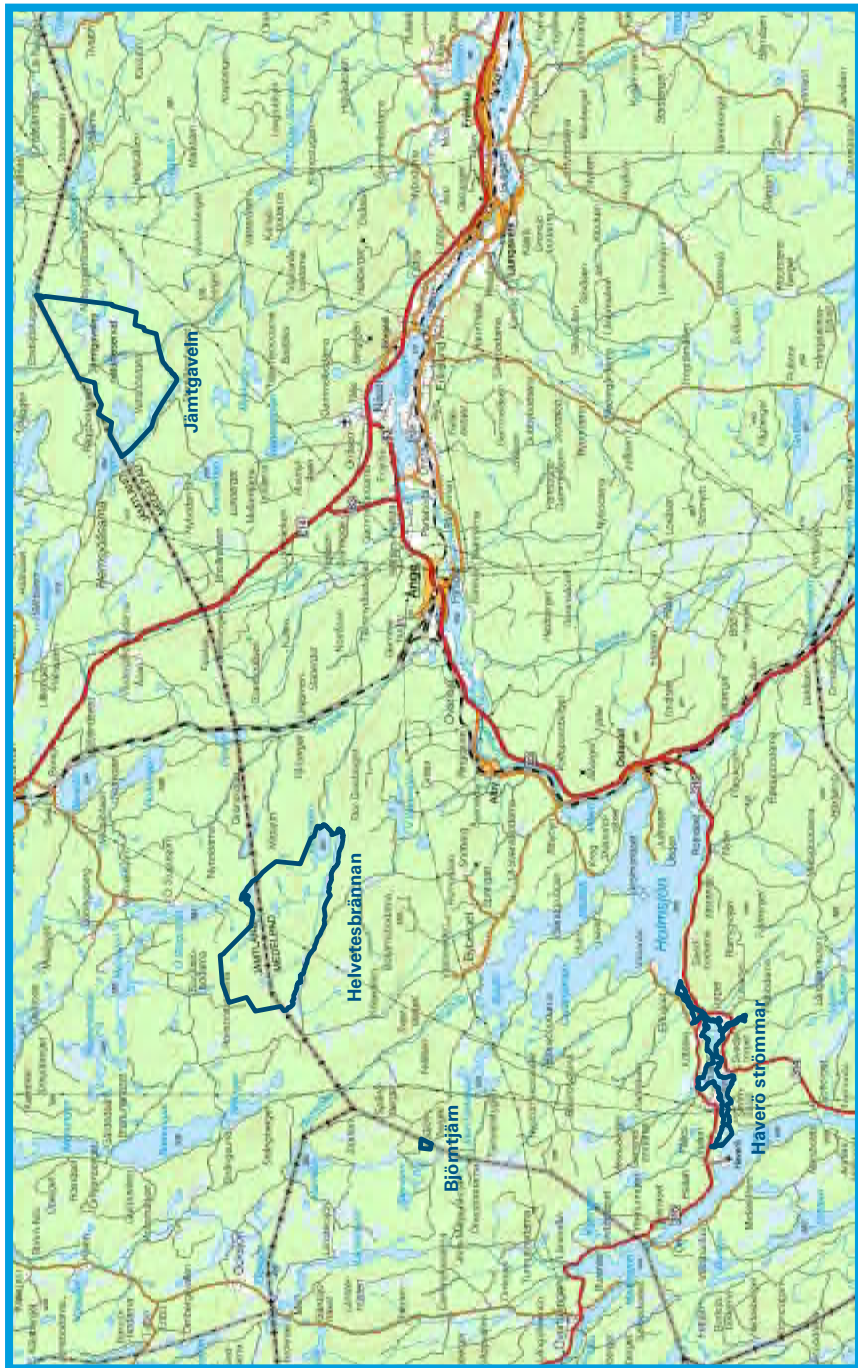
I reservatets omgivningar finns flera fåbodar, varav många står öppna för en fikapaus. Vid Västanåbodarna, strax söder om reservatet, kan du köpa fika på vårvinterhelgerna. Där finner du även en fin övernattningsstuga med två breda bäddar och vedkamin.

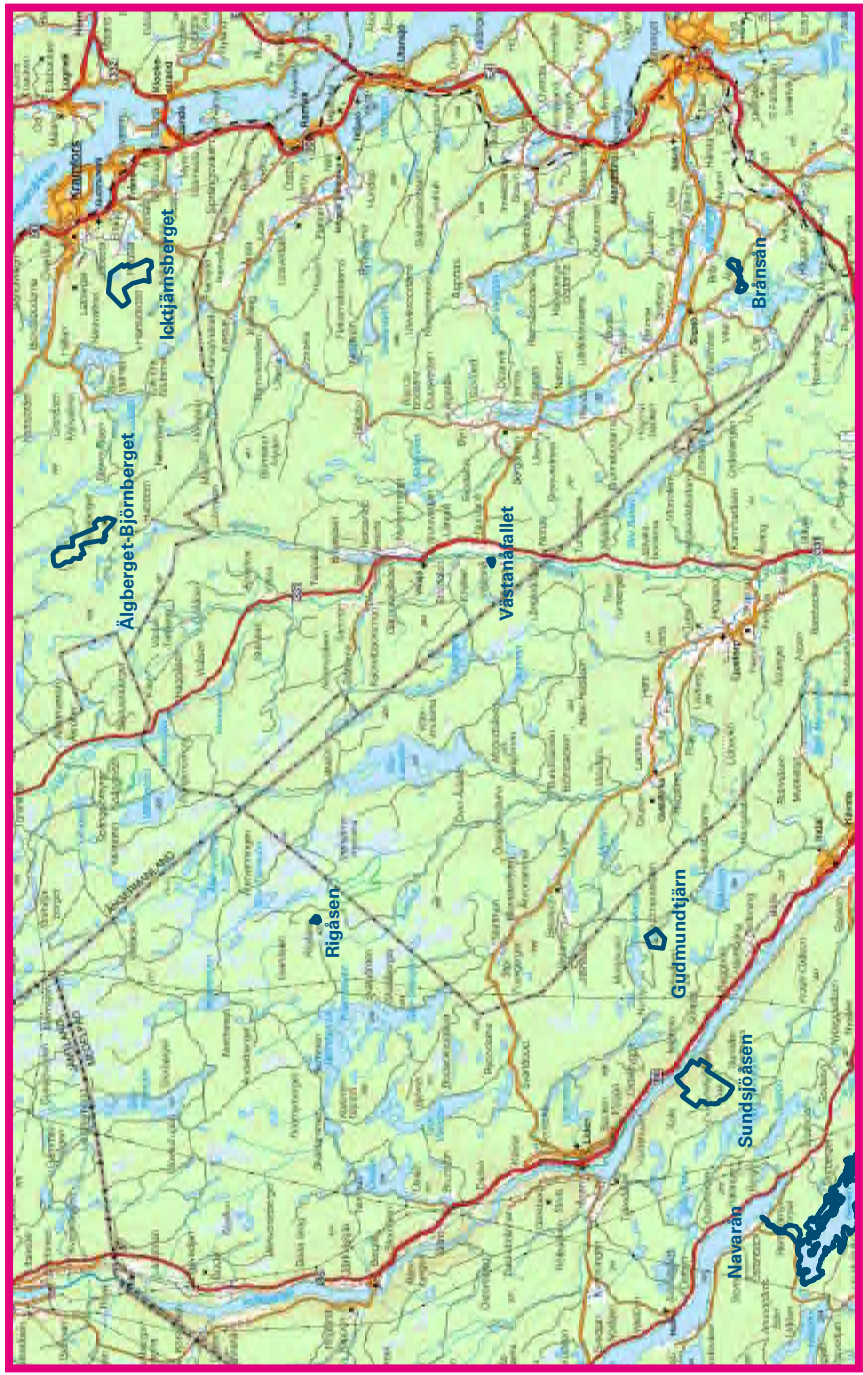

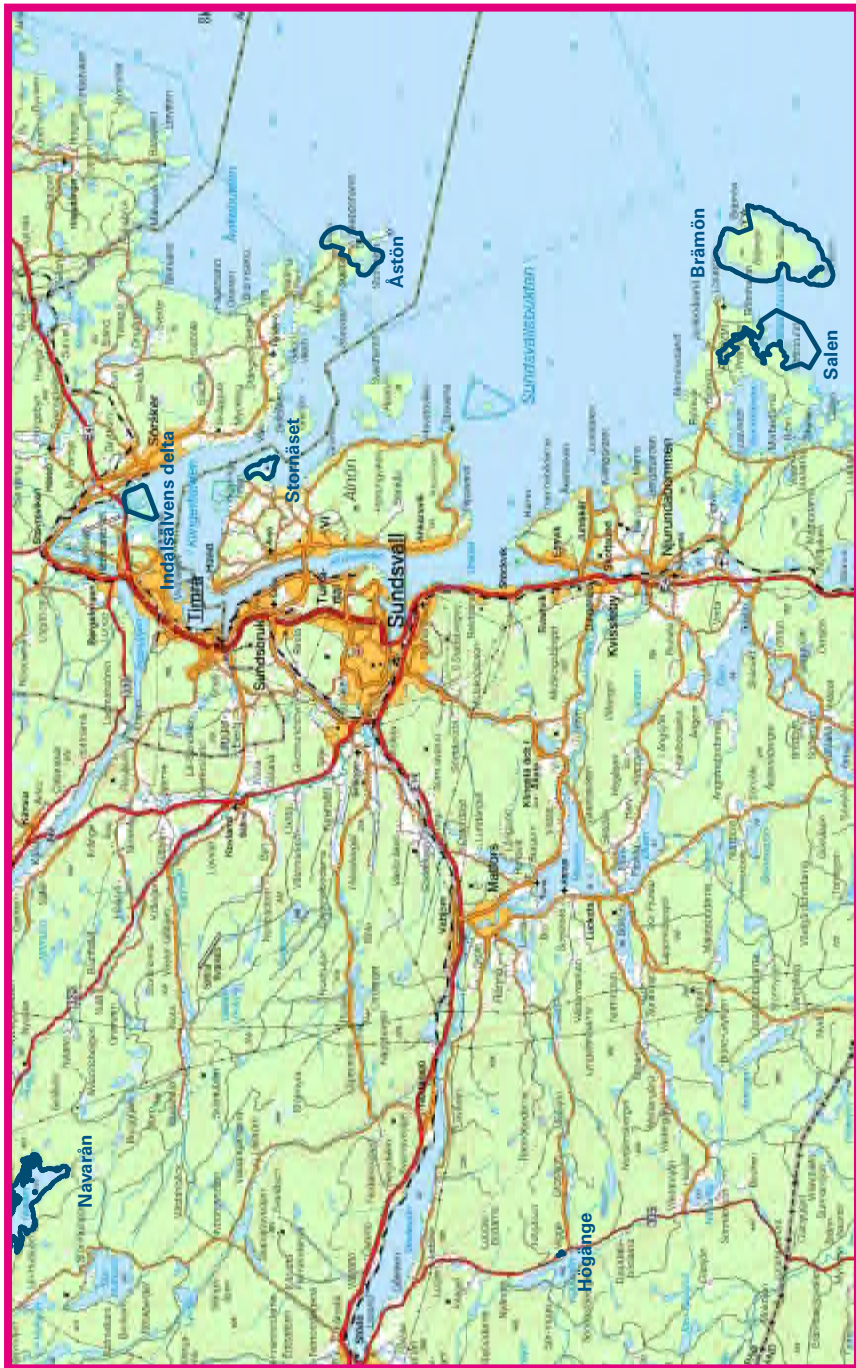
Att skydda långskägget på Västanåhöjden var ett av de främsta skälen bakom bildandet av naturreservatet. Utmed skidspåren/vandringslederna i reservatet finns det rikligt av den julgransglitterlika laven.

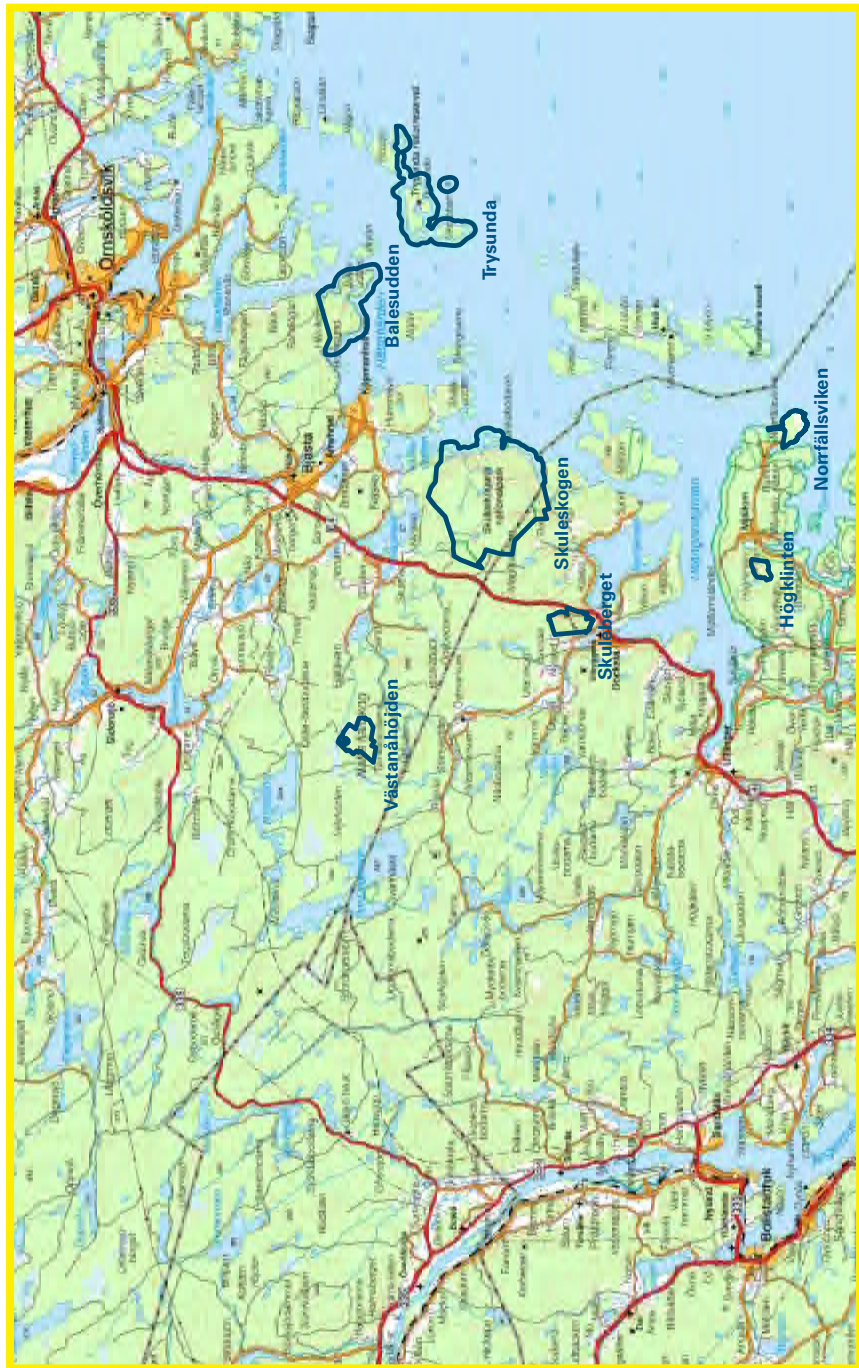

Namn	Kommun	Nr	Namn	Kommun	Nr
Haverö strömmar	Ånge	1	Rotsidan	Kramfors	21
Björtjärn	Ånge	2	Högbonden	Kramfors	22
Helvetesbrännan	Ånge	3	Norrfälsviken	Kramfors	23
Jämtgaveln	Ånge	4	Höglintenn	Kramfors	24
Salen	Sundsvall	5	Skuleberget	Kramfors	25
Brämön	Sundsvall	6	Skuleskogen	Kramfors/Övik	26
Högänge	Sundsvall	7	Västanåhöjden	Örnsköldsvik	27
Åstön	Timrå	8	Balesudden	Örnsköldsvik	28
Stornäset	Sundsvall	9	Trysunda	Örnsköldsvik	29
Indalsälvens delta	Timrå	10	Granvågssniporna	Sollefteå	30
Navarån	Sundsvall	11	Gideåbergsmyrarna	Sollefteå	31
Sundsjöåsen	Sundsvall	12	Öringsjö/Mo-Långsjön	Sollefteå	32
Gudmundtjärn	Sundsvall	13	Nipsipan i Nässjö by	Sollefteå	33
Västanåfallet	Härnösand	14	Långvattnet	Sollefteå	34
Rigåsen	Sundsvall	15	Skallbergsgrottorna	Örnsköldsvik	35
Ålgberget-Björnberget	Kramfors	16	Kålhuvudet	Örnsköldsvik	36
Icktjärnsberget	Kramfors	17	Vändåterberget	Örnsköldsvik	37
Brånsån	Härnösand	18	Trolltjärn	Örnsköldsvik	38
Smitingen/Härnöklubb	Härnösand	19	Stockholmsgata	Örnsköldsvik	39
Storön	Kramfors	20			

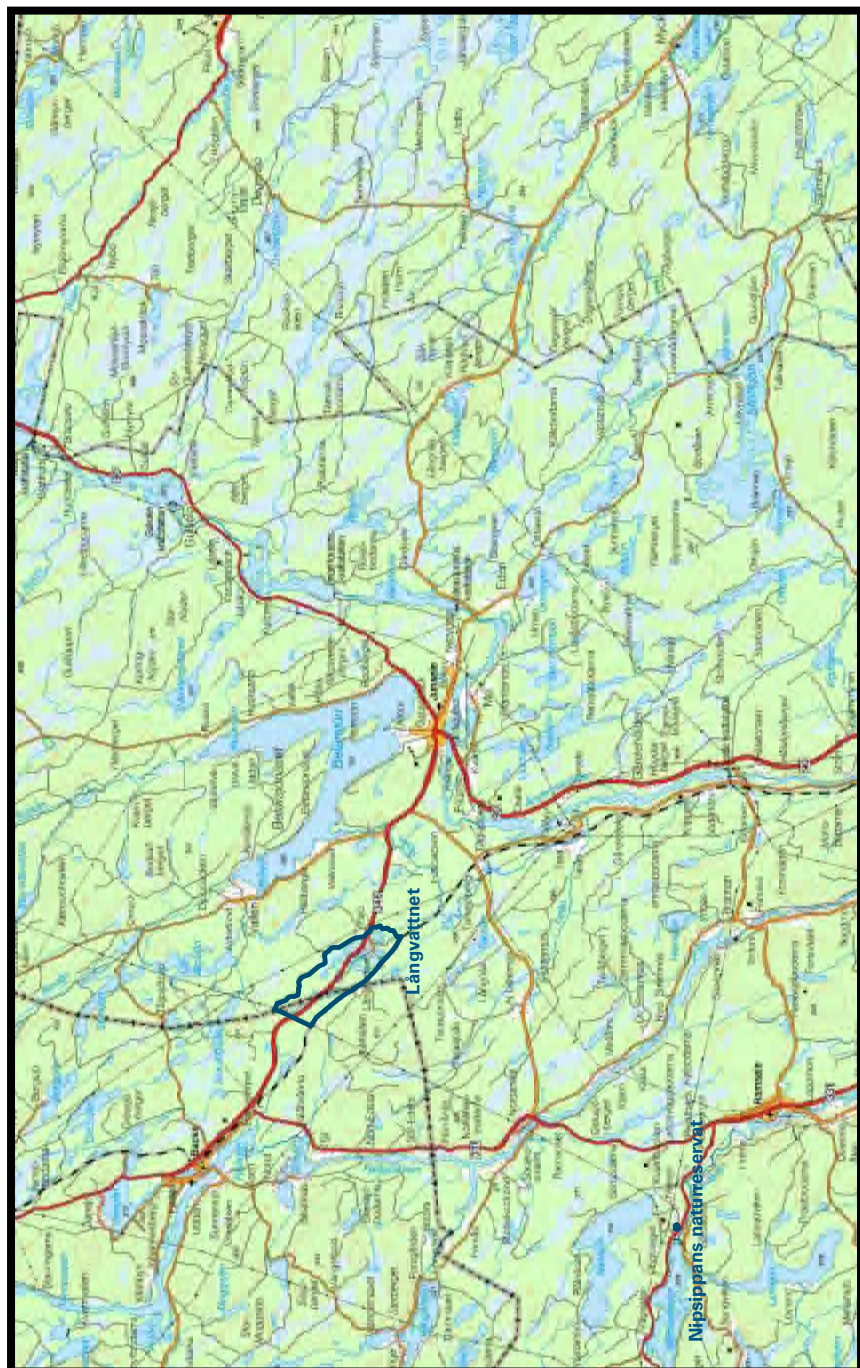

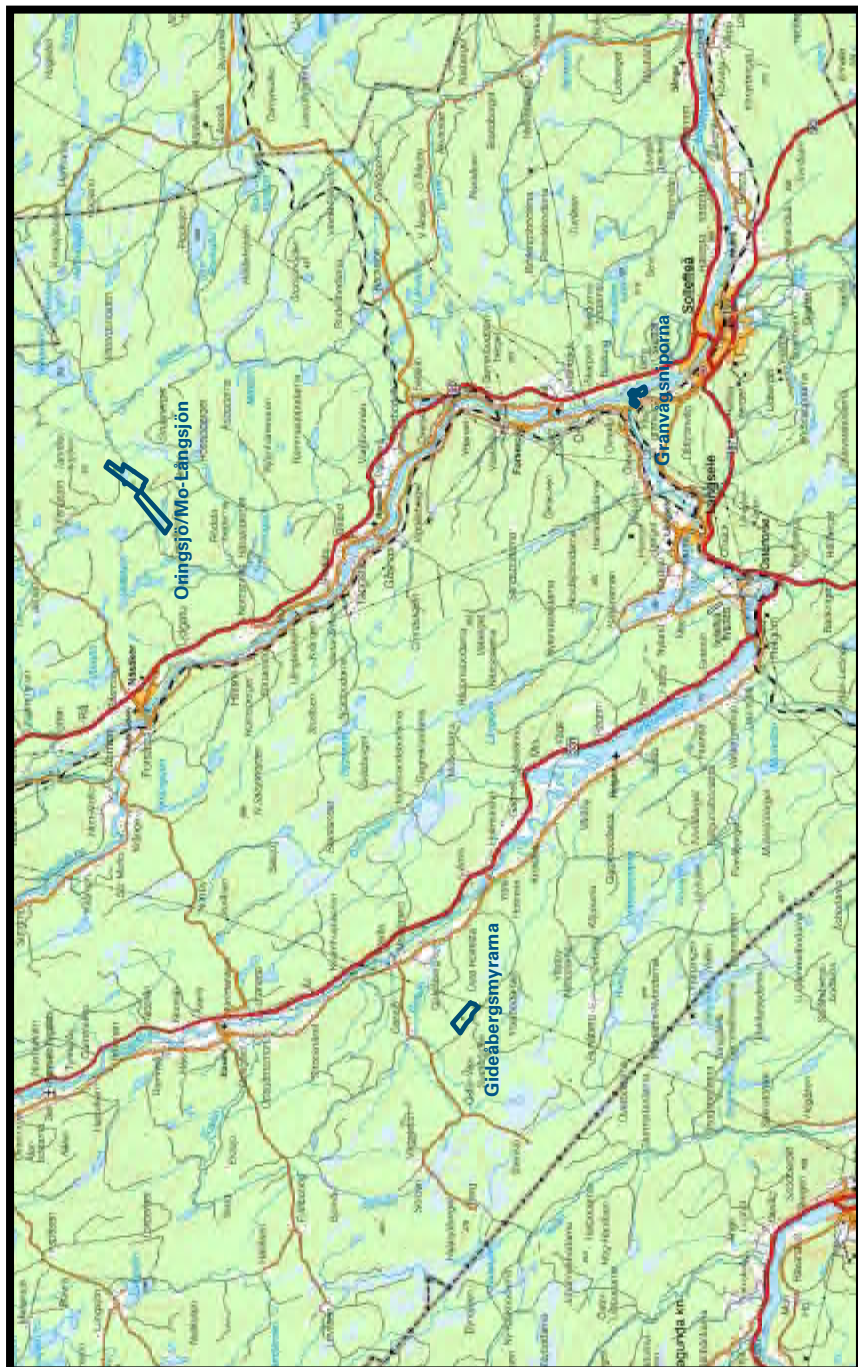

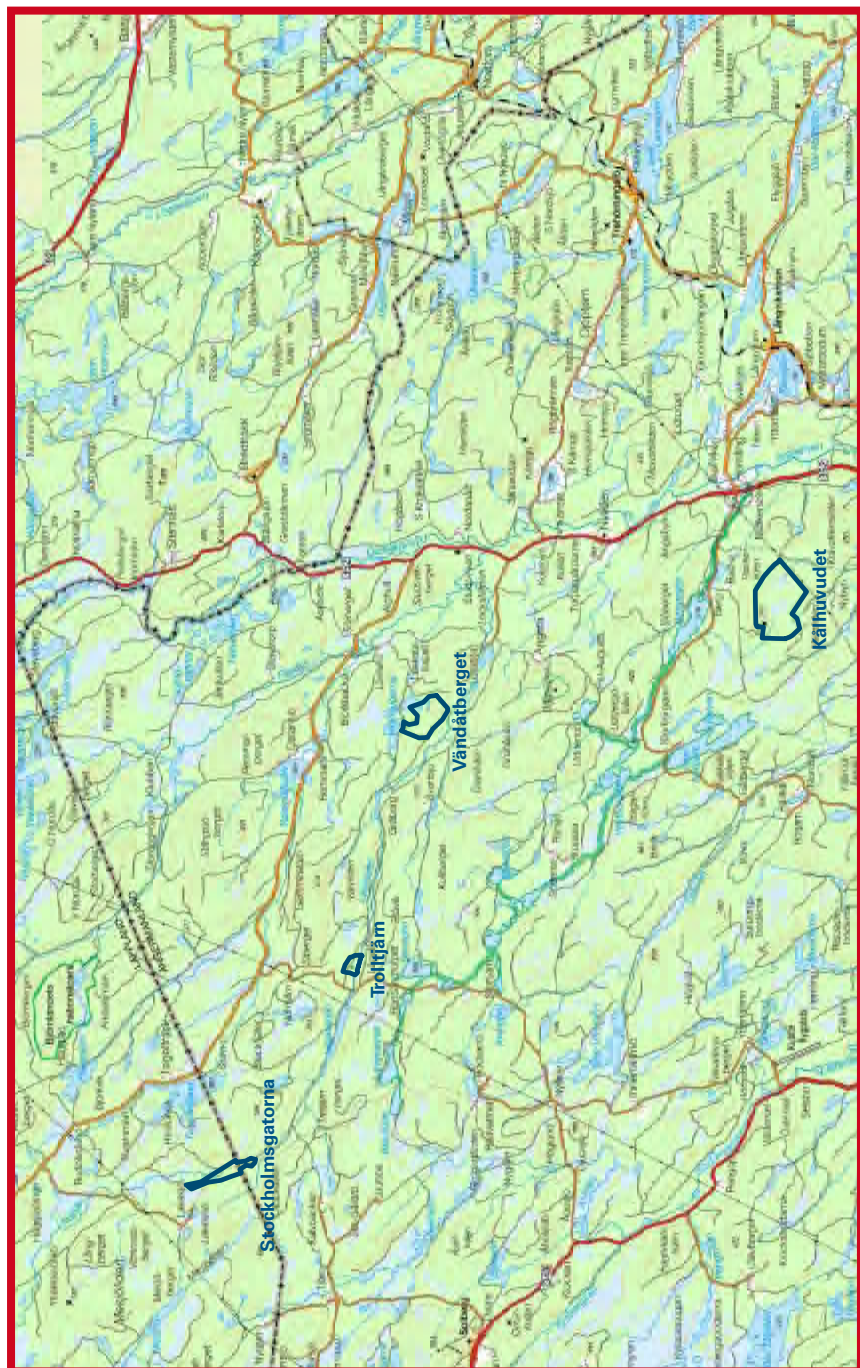

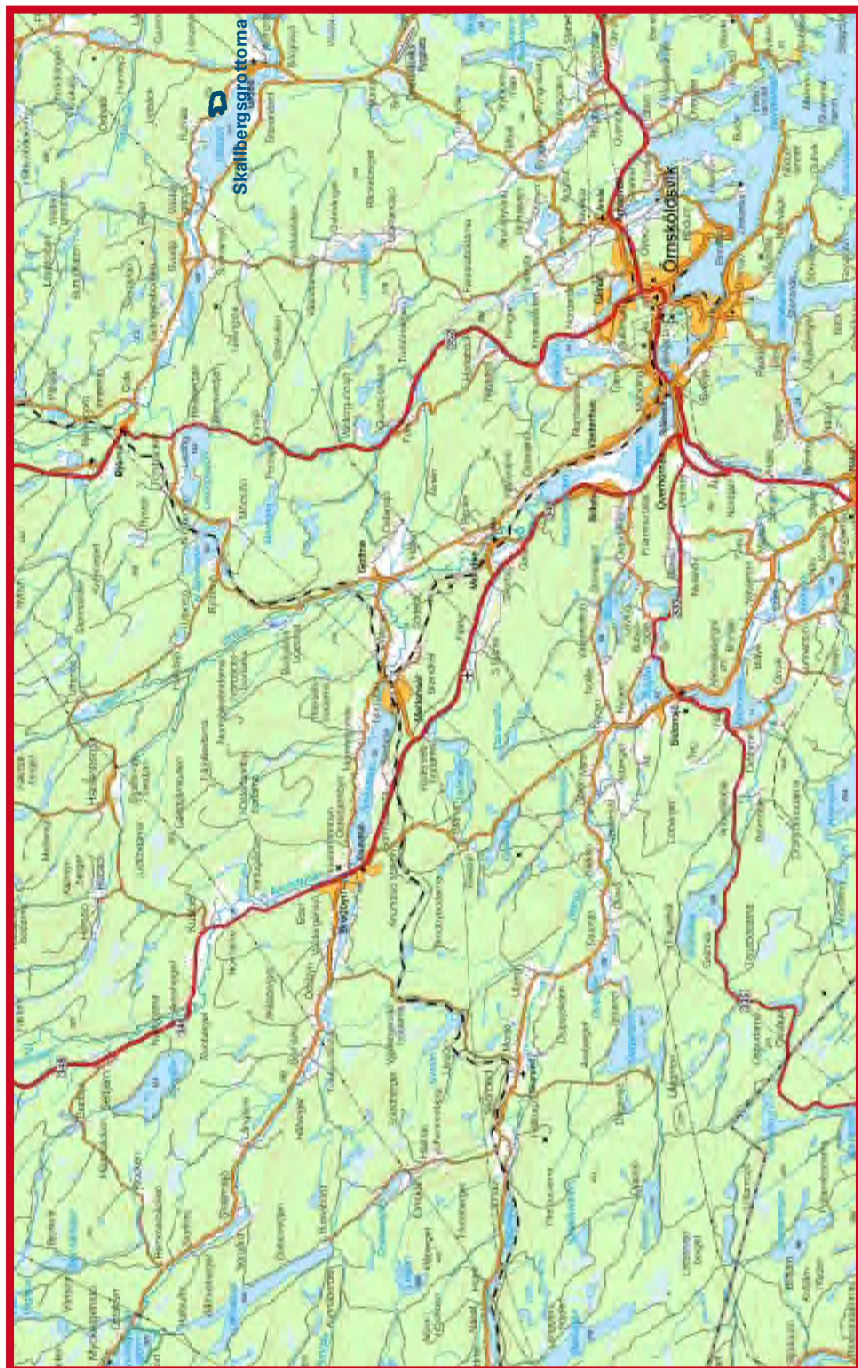

A topographic map of a coastal region, likely in Sweden, showing contour lines and a coastline. A red box with the text 'P10' is overlaid on the map, indicating a specific location. The map is rendered in shades of blue and white.

P10

Ytterligare exemplar av denna bok kan kostnadsfritt beställas
från Naturum Høga Kusten, tel: 0613-700 200, e-post: info@naturumhogakusten.se

LÄNSSTYRELSEN
VÄSTERNORRLAND

Länsstyrelsen Västernorrland
871 86 Härnösand
0611-34 90 00
www.lansstyrelsen.se/vasternorrland